

บทที่ 3

การให้ผลของกรรม 12 ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

หลักเกณฑ์ในการให้ผลแห่งกรรม ยังมีกล่าวในอรรถกถาแห่งอังคุตตรนิกาย ติกนิบาต คัมภีร์ปฏิสัมภิตามรรค คัมภีร์วิสุทธิมรรค และ คัมภีร์อภิธรรมมัตถสังคหะ โดยจำแนกกรรมออกเป็น 3 หมวดตามลำดับเวลาที่ให้ผล ตามลำดับความแรงในการให้ผลและตามหน้าที่ในการให้ผล ในแต่ละหมวดยังแบ่งกรรมออกเป็น 4 ประเภท กรรม 12 จึงเป็นการกล่าวถึงหลักเกณฑ์ในการให้ผลของการกระทำประเภทต่างๆ ทั้งดีและชั่ว อย่างไรก็ตาม การแสดงกรรม 12 นี้เป็นไปตามนัยแห่งพระสูตรหรือเรียกว่า แสดงตามสุดต้นต้นย จึงเป็นการแสดงธรรมตามปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นโดยมาก ไม่อาจจำกัดแน่นอนได้ว่าเมื่อสิ่งนี้เกิด สิ่งนั้นย่อมมี ผลของการกระทำยังขึ้นอยู่กับปัจจัยที่มาประกอบอีกหลายประการ หากพิจารณาแต่เหตุการณ์ในช่วงตอนหนึ่งเพียงประการเดียว ย่อมทำให้การตีความในการให้ผลของกรรมเกิดความขัดแย้งและไม่ชัดเจน เช่น เกิดความเข้าใจผิดว่าลำดับการให้ผลของกรรมขึ้นอยู่กับลำดับของขณะเจตนา จึงทำให้เกิดความสงสัยต่อเนื้อในประเด็นที่ว่า “ทำไมกรรมที่ทำด้วยขณะเจตนาดวงที่ 7 จึงให้ผลก่อนกรรมที่ทำด้วยขณะเจตนาดวงที่ 2-6” หรือ “ทำไมคนจึงทำอนันตริยกรรมด้วยขณะเจตนาดวงที่ 7 ซึ่งให้ผลในภพถัดไปเท่านั้น ไม่ทำด้วยขณะเจตนาดวงที่ 1 หรือดวงที่ 2-6”¹ ความเข้าใจในลำดับเวลาที่ให้ผลของกรรมจึงต้องอาศัยความเข้าใจในวิถิจิต หรือ การทำงานของจิตที่เกิดขึ้นในอารมณ์ทั้ง 6 มี รูปอารมณ์(รูป) สัททอารมณ์(เสียง) คันธอารมณ์(กลิ่น) รสอารมณ์(รส) โผฏฐัพพอารมณ์(สัมผัส) และธัมมอารมณ์(อารมณ์ทางใจ) โดยผ่านทางทวารทั้ง 6 มี ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ การศึกษาในบทนี้จึงมุ่งอธิบายความในกรรม 12 ประเภทโดยนำเอาวิถิจิต และปัจจัย 24 ใน คัมภีร์มหาปัฏฐาน ซึ่งอยู่ในส่วนของพระอภิธรรมมาประกอบในการวิเคราะห์เพราะจะทำให้ประเด็นปัญหาต่างๆ มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น

¹วัชระ งามจิตรเจริญ, “พุทธศาสนาเถรวาท” ในเอกสารประกอบการสอนวิชา พุทธศาสนาเถรวาท, พ.ศ.640, (กรุงเทพมหานคร : ภาควิชาปรัชญา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2546), น. 202.

3.1 การจำแนกตามเวลาที่ให้ผล

จากข้อความในคัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรคและอรรถกถาแห่งอังคุตตรนิกาย ติกนิบาต กรรมที่จำแนกตามเวลาที่ให้ผล แบ่งเป็น 4 ประเภท ได้แก่

- 1) ทัฏฐธัมมเวทนียกรรม คือ กรรมที่ให้ผลในชาติปัจจุบัน
- 2) อุปปัชชเวทนียกรรม คือ กรรมที่ให้ผลในชาติหน้า
- 3) อปรာปรียเวทนียกรรม คือ กรรมที่ให้ผลในชาติต่อ ๆ ไป ถัดจากชาติหน้า กรรมชนิดนี้จึงให้ผลตั้งแต่ชาติที่สามเป็นต้นไปหลังจากชาติที่กระทำกรรมนั้น ๆ
- 4) อโหสิกรรม คือ กรรมที่ไม่มีโอกาสให้ผลไม่ว่าเวลาใด²

3.1.1 ทัฏฐธัมมเวทนียกรรม

ตามคัมภีร์วิสุทฺธิมรรคอธิบายไว้ว่า ทัฏฐธัมมเวทนียกรรมย่อมให้ผลแต่ในอัตภาพปัจจุบันเท่านั้น หากไม่สามารถให้ผลในชาติที่กระทำกรรมนั้นแล้ว ก็จะกลายเป็นอโหสิกรรม คือ ไม่สามารถส่งผลได้อีกเลย³ เหตุที่เป็นเช่นนี้เพราะผลของทัฏฐธัมมเวทนียกรรมเกิดจากชวนะจิตตองที่ 1 ในชวนะวิถีสี่ซึ่งเป็นจิตที่ทำหน้าที่เสพอารมณ์ในความเป็นบุญ บาป หรือกิริยามีอยู่ด้วยกันทั้งหมด 7 ดวง (ดูในภาคผนวกง) พระธัมมपालเถระอธิบายไว้ในคัมภีร์ปรมัตถมัชฺฐสา

²ขุ. ปฏิ. 69/523/416-417, อญ. อ. 34/121-123.

“ กรรมมีอยู่ วิบากของกรรมก็มีอยู่ “ (ขุ. ปฏิ. 69/523/416) คือ ทัฏฐธัมมเวทนียกรรม ที่ทำในชาตินี้และส่งผลในปัจจุบันชาติ

“ กรรมมีอยู่ วิบากของกรรมจักมี “ (ขุ. ปฏิ. 69/523/416) คือ กรรมที่ทำในชาตินี้และสามารถส่งผลในชาติหน้าเป็นอุปปัชชเวทนียกรรมและอปรာปรียเวทนียกรรม ”

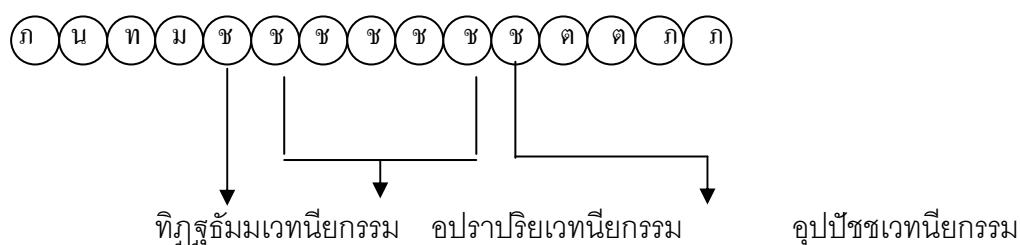
“ กรรมมีอยู่ วิบากของกรรมจักไม่มี ” (ขุ. ปฏิ. 69/523/416) คือ กรรมที่ทำในชาตินี้ชนิดที่จะส่งผลในชาติถัดไปซึ่งจัดเป็นอุปปัชชเวทนียกรรม แต่มีเหตุปัจจัยอื่นมาขัดขวางทำให้ส่งผลไม่ได้เป็นอโหสิกรรม ”

³พระพุทฺธิไสสเถระ, คัมภีร์วิสุทฺธิมรรค, แปลโดยสมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), (กรุงเทพมหานคร : ประยูรวงศ์พันธ์ตั้ง, 2546), น. 969.

วิสุทธิมคคมหาฎีกา ว่า ชวนะเจตนาดวงที่ 1 นี้ เป็นกรรมที่มีวิบากน้อยด้วยการที่ไม่ได้อาเสวนะ หรือการเสพคุณ เจตนาในชวนะดวงที่ 1 จึงให้ผลได้แต่เพียงปวัตติกาลเท่านั้น⁴

ดังนั้น เจตนากรรมที่เกิดขึ้นในชวนะดวงที่ 1 ของชวนะวิถิ ไม่ว่าจะเป็นกุศลหรืออกุศลก็ตาม ย่อมส่งผลให้ได้เฉพาะชาตินี้ เมื่อไม่มีโอกาสให้ผล ก็ย่อมกลายเป็นอโหสิกรรม คือ ให้ผลในชาติอื่นๆอีกไม่ได้ การที่ชวนะดวงที่ 1 ของวิถิไม่สามารถส่งผลในชาติอื่นได้ ก็เพราะขาดอาเสวนปัจจัยซึ่งสามารถ“เกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อจิตที่เกิดติดต่อกันนั้นเป็นจิตในชาติเดียวกันและไม่ใช้วิบากชวนะจิต”⁵ อธิบายในรายละเอียดได้ตามแผนภาพวิถิจิตดังต่อไปนี้

กามสุทธมโนทวารวิถิ ตทารัมมณวาระ

(ก) (น) (ท) ในแผนภาพวิถิจิตนี้เป็นภวังคจิตทั้ง 3 ดวง แต่ดวงแรกเป็นอดีตภวังคที่ยังรับอารมณ์เก่าสืบเนื่องและเริ่มกระทบกับอารมณ์ใหม่ ส่วน(น) เป็นภวังคจลนะที่กระทบกับอารมณ์ใหม่แล้วหวนไหว แต่ยังมีอารมณ์เก่าอยู่ (ท) เป็นภวังคจิตที่เริ่มปล่อยจากอารมณ์เก่าเพื่อจะรับอารมณ์ใหม่ ภวังคจิตทั้ง 3 ดวงเป็นจิตที่ยังไม่ขึ้นสู่วิถิและเป็นวิบากจิต จึงไม่มีอาเสวนปัจจัยเพราะ

วิบากคือภาวะที่สูงงอม ด้วยอำนาจแห่งกรรมเป็นสภาพที่ถูกกรรมทำให้แปรปรวนไป ย่อมเป็นไปอย่างไร้ความพยายาม(ในการให้ผล) และขาดกำลังวิบากนั้น จึงไม่สามารถให้วิบากอื่นถือเอา คือ รับเอาสภาพของตน แล้วเกิดขึ้นด้วยคุณ คือ อาเสวนะได้ ทั้งวิบาก (ใหม่) ก็หาได้ถือเอาอนุภาพของวิบาก

⁴พระธัมมपालมหาเถระ, ปรมัตถมัชฺฐสา วิสุทธิมคคมหาฎีกา ภาค 3, แปลโดย สิริ เพ็ชรไชย ป.ศ.9, 3 เล่ม (กรุงเทพมหานคร : ธนาเพรส แอนด์ กราฟฟิค จำกัด, 2545), 3:421.

⁵พระอาจารย์โชติธัมมาจริยะ, มหาปัฏฐานสาธิปปายสฺสุปัตถนินสย ปัจจยโชติก, น. 383.

เก่าเกิดขึ้นไม่ แต่วิบากถูกกำลังกรรมขัดไปย่อมเกิดขึ้นประหนึ่งว่าตกไป เพราะเหตุนั้นในวิบากทั้งหมดจึงไม่มีอาเสวนะ⁶

(ม) หรือ มโนทวาราวชชนจิตซึ่งนับจิตดวงแรกที่เกิดขึ้นในวิถีทางมโนทวารและเป็นจิตดวงที่เกิดก่อนหน้าชวณะดวงที่ 1 จัดเป็นกิริยาชาติ⁷ จากนั้น (ข) หรือ ชวณะจิตก็เกิดขึ้นติดต่อกัน 7 ครั้งเพื่อเสพอารมณ์ ชวณะเจตนาดวงที่ 1 อาจเป็นกุศลชาติหรืออกุศลชาติก็ได้ เมื่อจิตที่เกิดติดต่อกันไม่ใช่จิตในชาติเดียวกัน อาเสวนปัจจัยก็ย่อมเกิดขึ้นไม่ได้ใน ชวณะเจตนาดวงที่ 1 อาเสวนปัจจัยหรือความเสพอารมณ์บ่อย ๆ นี้มีความสำคัญเพราะทำให้จิตมีกำลังช่วยอุดหนุนให้จิตชนิดเดียวกันเกิดขึ้นบ่อย ๆ เมื่อเกิดขึ้นบ่อย จิตที่เกิดภายหลังก็ย่อมมีกำลังมากกว่าจิตดวงที่เกิดต้นๆ ดังในคัมภีร์ปรมัตถทีปนี⁸ แสดงไว้ว่า ในบรรดาชวณะจิตทั้ง 7 ดวงนั้น ชวณะดวงที่ 2 มีกำลังมากกว่าดวงที่ 1 ชวณะดวงที่ 3 มีกำลังมากกว่าดวงที่ 2 ส่วนชวณะดวงที่ 4 นั้นเป็นชวณะที่มีกำลังมากที่สุด⁹

เมื่อพิจารณาตามนัยดังกล่าวนี้แล้ว ก็จะทำให้เห็นว่า ชวณะดวงที่ 1 ซึ่งส่งผลให้ได้เฉพาะชาตินี้ก็เพราะมีกำลังอ่อนที่สุดนั่นเอง จึงไม่สามารถส่งผลยาวนานไปจนถึงชาติอื่น ๆ ได้ เหมือนเช่นชวณะเจตนาดวงที่ 2-7 อย่างไรก็ตาม แม้ชวณะเจตนาดวงที่ 1 มีกำลังอ่อนกว่าชวณะดวงอื่นในวิถีเดียวกัน ก็ไม่ได้หมายความว่าชวณะดวงนี้ไม่มีกำลังเลย

ในคัมภีร์ปรมัตถมัชฺฐสาอธิบายไว้ว่าชวณะเจตนาดวงแรกถึงความ เป็นเจตนาที่มีกำลังเพราะไม่ถูกปฏิบัติครอบงำ เพราะมีความวิเศษอันได้แล้วด้วยความต่างแห่งปัจจัย¹⁰ ความมีกำลังเพราะไม่ถูกปฏิบัติครอบงำอาจหมายถึง เมื่อเจตนาในมหากุศลจิต 8 เกิดขึ้นเจตนาในอกุศลจิต 12 ก็ย่อมเกิดขึ้นไม่ได้ ในทางกลับกัน หากเจตนาในอกุศลจิต 12 เกิดเจตนาในมหากุศลจิต 8 ก็ไม่สามารถเกิดขึ้นได้ในชวณะวิถีนั้นๆ ดังนั้น เจตนากรรมที่เป็นกุศลหรืออกุศลจึงต้องมีกำลังเพียงพอที่จะไม่ให้จิตในฝ่ายตรงกันข้ามสามารถเกิดขึ้นครอบงำตนได้

⁶อภิ. ป. 85/78.

⁷ในปัญจทวารวิถี จิตดวงที่เกิดก่อนหน้าชวณะดวงที่ 1 ที่เรียกว่าไวญฐัพพนจิตนั้นเป็นมโนทวาราวชชนจิตที่ทำหน้าที่ตัดสินอารมณ์โดยความเป็นกุศล อกุศล หรือกิริยาตามสมควรแก่มนสิการของบุคคล ดังนั้น จิตดวงนี้จึงเป็นกิริยาชาติเช่นเดียวกัน

⁸คัมภีร์ปรมัตถทีปนี ในที่นี้ หมายถึง อภิธัมมัตถสังคหมหาฎีกา

⁹พระอนุชทาจารย์และพระญาณธชะ, อภิธัมมัตถสังคหะและปรมัตถทีปนี, แปลโดยพระคันธสาราภิวังศ์, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไทยรายวันการพิมพ์, 2546), น. 363.

¹⁰พระธัมมपालมหาเถระ, ปรมัตถมัชฺฐสา วิสุทธิมคคมหาฎีกา ภาค 3, น. 421.

สำหรับความต่างกันแห่งปัจเจกนั้นอาจหมายถึง เหตุปัจเจก สหชาติปฏิบัติปัจเจก และมคคปัจเจกที่ประกอบอยู่ในขณะจิต และเป็นปัจเจกที่ไม่ประกอบอยู่ในจิตดวงอื่นในวิถีเดียวกันก่อนหน้าขณะจิตดวงที่ 1 ความต่างกันแห่งปัจเจกจึงทำให้ขณะจิตดวงที่ 1 มีกำลังเพราะองค์ธรรมของเหตุปัจเจก คือ เหตุ 6 อันได้แก่ โลกเจตสิก โทสเจตสิก โมหเจตสิก อโลกเจตสิก อโทสเจตสิก อโมหเจตสิก มีอำนาจทำให้กุศลหรืออกุศลเจริญงอกงามขึ้นจนเป็นเหตุให้เกิดกายกรรมและวจีกรรมได้ นอกจากนี้ องค์ธรรมของมคคปัจเจกซึ่งได้แก่ เจตสิกที่เป็นองค์มรรค 9 ดวง คือ ปัญญา วิตก สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ วิริยะ สติ เอกัคคตา ทิฏฐิ ก็มีอำนาจช่วยอุดหนุนธรรมที่เกิดพร้อมตนให้ทำกิจไปตามหน้าที่ได้ ส่วนสหชาติปฏิบัติปัจเจกนั้นย่อมยังธรรมที่เกิดร่วมกับตนให้น้อมไปตามอำนาจของตนได้¹¹

ด้วยเหตุแห่งปัจเจกที่เพิ่มขึ้นมาทั้งสามนี้และกำลังเจตนาที่แรงกล้าพอที่จะไม่ให้จิตฝ่ายตรงข้ามกันเกิด เจตนาในขณะจิตดวงแรกจึงได้รับกำลังที่สามารถส่งผลได้ในภพนี้ แต่เมื่อไม่ได้กำลังอื่นของอาเสวนปัจเจกที่ช่วยอุดหนุนเหมือนในขณะจิตดวงที่ 2-7 ขณะเจตนาในจิตดวงแรกจึงไม่มีกำลังพอที่จะส่งผลไปในชาติภพอื่น ๆ ได้

การกล่าวว่าจะขณะเจตนาดวงที่ 1 มีกำลังอ่อน จึงเป็นการเปรียบเทียบกำลังเจตนาของขณะดวงนี้กับขณะดวงที่ 2-7 ในวิถีเดียวกันซึ่งสามารถส่งผลข้ามภพชาติได้ในขณะที่ขณะเจตนาดวงที่ 1 ส่งผลได้เฉพาะในชาติที่กระทำกรรมเท่านั้น แต่ไม่ได้หมายถึงขณะเจตนาในจิตดวงแรกจะขาดกำลังในการส่งผล

ทิฏฐัมมเวทนียกรรมมี 2 อย่าง คือ

3.1.1.1 ปริปัฏกทิฏฐัมมเวทนียกรรม

ปริปัฏกทิฏฐัมมเวทนียกรรม คือ กรรมที่จะทำให้ได้รับผลในปัจจุบันภพที่จะปรากฏภายใน 7 วันหลังจากการกระทำ การกระทำชนิดนี้ตามอรรถกถาแห่งธรรมบทกล่าวว่า จะต้องถึงพร้อมด้วยสัมปทา 4 ประการ คือ

- 1) เจตนาสัมปทา มีเจตนาความตั้งใจอันแรงกล้าสมบูรณ์ครบทั้ง 3 กาล คือ ทั้งก่อนให้ ในขณะที่ให้ และหลังให้แล้ว รวมทั้งจิตที่ให้ทานต้องเป็นโสมนัสจิตที่ประกอบด้วยปัญญา
- 2) ปัจเจกสัมปทา วัตถุสิ่งของที่ถวายนั้นได้มาด้วยความบริสุทธิ์ คือ ได้มาด้วยความชอบธรรม
- 3) วัตถุสัมปทา บุคคลผู้รับทานต้องเป็นพระอนาคามีหรือพระอรหันต์

¹¹ พระอาจารย์โชติธัมมาจริยะ, มหาปฏิฐานสาธิปายสุปฏิถนีสสย ปัจจยโชติก, น. 91-531.

4) คุณาติเรกสัมปทา พระอนาคามีหรือพระอรหันต์ผู้รับทานมีคุณสมบัติพิเศษคือ เพ็งออกจากนิโรธสมาบัติ¹²

ผลที่เกิดขึ้นจากการถึงพร้อมด้วยสัมปทา 4 นี้เป็นผลที่เกิดจากเจตนาในขณะจิตดวงที่ 1 ซึ่งสามารถส่งผลรวดเร็วได้เพราะคุณสมบัติพิเศษของผู้รับทานและเจตนาอันแรงกล้าของผู้กระทำ อย่างไรก็ตาม การระบุว่าปริบกกทิกฐธัมมเวทนียกรรมซึ่งเกิดจากขณะเจตนาดวงที่ 1 ต้องถึงพร้อมด้วยสัมปทา 4 ที่มีเจตนาความตั้งใจอันแรงกล้าอาจทำให้ผู้เห็นว่าเป็นคำอธิบายที่ขัดแย้งกับความมีกำลังอ่อนของขณะเจตนาดวงที่ 1 ดังที่ได้กล่าวมาแล้วเบื้องต้น แต่ความมีกำลังอ่อนของเจตนาในขณะดวงที่ 1 เป็นเพียงการกล่าวเปรียบเทียบระหว่างขณะจิตดวงนี้กับขณะจิตดวงอื่นในวิถีเดียวกันเท่านั้น อาจกล่าวได้ว่าปริบกกทิกฐธัมมเวทนียกรรมต้องเกิดจากวิถีจิตที่มีความตั้งใจอันแรงกล้าทั้ง 3 กาลจึงเป็นเหตุให้ขณะเจตนาดวงที่ 1 มีความเข้มแข็งจนทำให้ส่งผลได้ภายใน 7 วัน แต่ขณะเจตนาดวงที่ 1 นี้แม้มีกำลังกล้าเพียงใดก็ยังไม่แรงเท่าขณะจิตดวงที่ 2-7 ในวิถีเดียวกันด้วยความขาดไปของอาเสวนปัจฉัย อรรถกถาจารย์จึงอธิบายว่าขณะจิตดวงที่ 1 มีกำลังอ่อนด้วยเหตุนี้ ความตั้งใจแรงในที่นี้ จึงเป็นการระบุถึงแต่เจตนาในวิถีจิตหนึ่งๆหรือเจตนาของการกระทำแต่ละครั้งที่มีกำลังแตกต่างกันไป เช่น บุคคลผู้ขาดสมาธิอาหารเพียงมือเดียวเหลืออยู่ แต่ก็ยินดีถวายทานแก่พระสงฆ์ด้วยความเลื่อมใสศรัทธา เจตนาที่จะสละยอมต้องมีกำลังแรงกล้ากว่าบุคคลผู้มั่งคั่งมีทรัพย์มากมาย แล้วทำการบริจาคทานที่เป็นส่วนเหลือใช้ของตน เมื่อเจตนาในวิถีจิตของบุคคลผู้ขาดสมาธิมีกำลังกล้าแข็งกว่าบุคคลผู้มีทรัพย์ ขณะเจตนาดวงที่ 1 ของบุคคลแรกก็ย่อมแรงกล้ากว่าบุคคลหลังด้วย ถ้าหากวัดดูนั้นได้มาด้วยด้วยความบริสุทธิ์ ผู้รับทานเป็นพระอนาคามีหรือพระอรหันต์ผู้เพ็งออกจากนิโรธสมาบัติ บุคคลผู้ขาดสมาธิผู้นั้นย่อมต้องได้รับผลของทานที่ถวายนั้นภายใน 7 วัน เพราะมีกำลังของเจตนาแรง แม้ขณะเจตนาดวงที่ 1 ของบุคคลผู้ขาดสมาธิมีกำลังแรง แต่ขณะเจตนาดวงที่ 2-7 ในวิถีเดียวกันที่เกิดขึ้นย่อมมีกำลังแรงกว่า เพราะสามารถส่งผลไปชาติอื่น ๆ อันยาวไกลในสังสารวัฏได้หากไม่มีเหตุปัจจัยอื่น เช่น การทำกรรมมาขัดขวาง ดังนั้น การทำทานด้วยเจตนาแรงกล้าในวิถีจิตหนึ่ง ๆ นอกจากจะส่งผลในชาตินี้ยังอาจส่งผลในชาติหน้าและชาติต่อ ๆ ไปด้วย บุญที่ทำด้วยสัมปทา 4 จึงเกิดขึ้นได้ในขณะเจตนาทุกดวงในวิถีเดียวกัน แตกต่างกันเพียงเวลาที่ให้ผลว่าเกิดในภพใดเท่านั้น

ส่วนการส่งผลอย่างรวดเร็วนั้นผู้เห็นว่าหากกระทำทานเร็วย่อมได้รับผลเร็ว แท้ที่จริงแล้ว การส่งผลรวดเร็วขึ้นน่าจะอยู่กับกำลังของเจตนามากกว่า การตัดสินใจกระทำกรรม

¹²ธ.อ. 42/134.

โดยเร็วหรือไม่จึงไม่ใช่เหตุที่จะทำให้ได้รับผลรวดเร็วเสมอไป แม้จะมีปรากฏในบุพกรรมของท่าน สุภัททเวผู้เป็นปัจฉิมสาวกว่า เหตุที่ได้เฝ้าพระศาสดาในกาลปริณิพพานอันเป็นปัจฉิมโพธิกาล เพราะ “ในอดีตกาล สุภัททเวปริพาชกนั้น เมื่อน้องชายให้ทานอันเลิศถึง 9 ครั้ง...ไม่ปรารถนา เพื่อจะให้ หักถอยแล้ว ได้ให้ในกาลเป็นที่สุด”¹³ การไม่ปรารถนาจะให้ก็เพราะกำลังเจตนาไม่แรงพอ จึงใช้เวลาตัดสินใจอยู่นานกว่าจะตัดสินใจสละสิ่งของได้ กำลังเจตนาในขณะที่ถวายจึงถูกตัดทอนให้อ่อนลง นอกจากนี้ การได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้ายามใกล้ปริณิพพานนั้น ยังเป็นผลจาก อกุศลกรรมในอดีตอีกประการของท่านที่ปรากฏในอรรถกถาแห่งขุททกนิกาย อุปทาน ว่าท่านได้กล่าวถ้อยคำที่ไม่เหมาะสมต่อพระตีสสะอัศวรสาวกของพระพุทธเจ้าปทุมุตตระ ด้วยการกล่าวต่อพระอรหันต์จึงเป็นผู้ได้พบพระพุทธเจ้าในกาลสุดท้ายคือเวลาปริณิพพาน¹⁴ ส่วนพระอัญญาโกณฑัญญะผู้เป็นน้องชายในอดีตชาติได้บรรลุธรรมก่อนผู้อื่นเพราะตั้งความปรารถนาเอาไว้ในสมัยพระพุทธเจ้าปทุมุตตระและยังได้ถวายทานเมื่อได้ข่าวใหม่แก่พระพุทธเจ้าวิปัสสี¹⁵ การได้วัตถุสิ่งของใดใหม่มา เจ้าของย่อมเกิดความหวงแหน หากจะสละวัตถุสิ่งของที่ได้ใหม่มาให้แก่ผู้อื่นได้ ย่อมต้องมีเจตนาแรงกล้าเพียงพอ หากความตั้งใจอ่อน อกุศลกรรม คือ โลภะย่อมครอบงำได้ ทำให้ไม่อาจสละของได้ตั้งแต่ต้น ดังเช่นพระสุภัททเวอดีตพี่ชายของท่าน ในกรณีของพระอัญญาโกณฑัญญะ เจตนาแรงกล้าจึงเกิดขึ้นพร้อมการกระทำความชด้นั้นโดยเร็ว อย่างไรก็ตาม หากจะอธิบายว่าผู้ทำทานเร็วต้องได้รับผลเร็ว ในกรณีที่ผู้มั่งคั่งมีทรัพย์มีวัตถุมากมายเหลือใช้ สามารถสละสิ่งของนั้นให้พระสงฆ์ได้อย่างรวดเร็ว ไม่เสียดายเพราะเห็นเป็นของเล็กน้อยไม่ควรค่าแก่การคำนึงถึง การกระทำเช่นนี้ย่อมไม่นับว่าเป็นการทำด้วยเจตนาแรงกล้าทำให้ขัดแย้งต่ออรรถกถาที่ว่า ปรีภักกทิกฐฐัมมเวทนียกรรมต้องถึงพร้อมด้วยสัมปทา 4 อันมีเจตนาแรงกล้าอยู่ด้วยจึงจะให้ผลในปัจจุบันภพได้ ดังนั้น จึงสามารถกล่าวได้ว่าความมีเจตนาแรงกล้าและการตัดสินใจกระทำกรรมเร็วไม่ใช่สิ่งที่จะต้องเป็นเงื่อนไขของกันและกัน คือ สิ่งหนึ่งอาจเกิดโดยปราศจากอีกสิ่งหนึ่งย่อมเป็นไปได้

อรรถกถาแห่งธรรมบท ยังกล่าวถึงเรื่องของจุกุเพิกสาฎกพราหมณ์ผู้ยากจนจึงมีผ้าถุงเพียงผืนเดียวและใช้ผ้าห่มผืนเดียวร่วมผลัดกันห่มกับนางพราหมณ์ผู้เป็นภรรยาในยามออกไปข้างนอกจุกุเพิกสาฎกพราหมณ์ได้มาพึ่งพระพุทธเจ้าแสดงธรรมในยามค่ำแล้วเกิดปีติ ต้องการบูชาพระพุทธเจ้าด้วยผ้า แต่เนื่องจากมีผ้าห่มไว้ใช้ผืนเดียว จึงเกิดความตระหนี่เกิดขึ้นเพราะเกรงว่า

¹³ช.ธ. 43/12/63.

¹⁴อป.อ. 71/202-203.

¹⁵อป.อ. 70/625-626.

ตนและภรรยาจะไม่มีผ้าห่ม จิตที่ปรารถนาจะให้และปรารถนาจะเก็บผ้าเอาไว้จึงเกิดสลับกันไปมา ในอรรถกถากล่าวว่า เมื่อจิตประกอบด้วยสัทธิฐานดวงหนึ่งเกิดขึ้น จิตประกอบด้วยความตระหนี่พันดวงเกิดขึ้นครอบงำสัทธิฐานสลับกันไปมาอยู่เช่นนี้จนถึงปัจฉิมยาม พราหมณ์จึงข่มความตระหนี่แล้วถวายผ้าได้ หลังจากการถวายผ้าพราหมณ์ได้รับวิบากคือได้ผ้าจากพระเจ้าปเสนทิโกศลถึง 32 คู่ซึ่งจุฬาสฏกได้ถวายผ้าสฏก 30 คู่ แก่พระพุทธเจ้า แม้ผ้ากัมพลที่มีค่ามากซึ่งได้รับจากพระราชา พราหมณ์ก็ยังถวายแด่พระพุทธเจ้าโดยปราศจากความตระหนี่ห่วงแหน ด้วยผลของกุศลกรรมพราหมณ์จึงได้รับพระราชทานทรัพย์ 7 อย่างคือ ช้าง ม้า ชายหญิง ทาสี บ้านส่วยอย่างละ 4 และเงินอีก 4 พันกหาปณะ¹⁶ จะเห็นได้ว่าจุฬาสฏกพราหมณ์ไม่ได้ตัดสินใจอย่างรวดเร็วในการถวายทานเพราะมีอกุศลเกิดขึ้นขัดขวางทั้งในปฐมยามและมัชฌิมยาม แต่เมื่อตัดสินใจถวายในปัจฉิมยามก็ได้รับผลตอบแทนของการกระทำภายในยามนั้นทันที ความรวดเร็วในการกระทำจึงไม่ใช่ปัจจัยหลักในการที่ทำให้ได้ผลในระยะเวลาที่เร็วขึ้น เพียงแต่ถ้าทำก่อนก็อาจได้รับผลก่อน เช่น ถ้าถวายของในปฐมยามก็อาจได้รับผลแห่งการกระทำในปฐมยาม แต่ระยะเวลาจากการกระทำถึงเวลาที่ได้รับผลแห่งการกระทำไม่ว่าจะถวายในยามใดอาจไม่มีความแตกต่างกันเลยก็ได้ เช่น ถวายทานในปฐมยาม ได้รับผลแห่งการถวายทานอีก 2 ชั่วโมงหลังจากนั้น ถ้าถวายทานในปัจฉิมยาม ก็ได้รับผลแห่งการถวายทานนั้นในอีก 2 ชั่วโมงให้หลังเหมือนกัน ดังนั้น หากเหตุปัจจัยอื่นมีความเสมอเหมือนกันหมด การถวายทานไม่ว่าจะเป็นไปในปฐมยามหรือปัจฉิมยาม ระยะเวลาจากการถวายถึงระยะเวลาการให้ผลย่อมเท่ากัน ไม่สามารถกล่าวได้ว่าถวายสิ่งใดอย่างรวดเร็วแล้วต้องได้รับผลในระยะเวลาที่เร็วกว่า แต่อาจกล่าวได้ว่าถ้าถวายเร็วแล้วได้รับผลเร็วก็คือการถวายในปฐมยามแล้วได้รับผลในปฐมยามคือได้รับผลก่อน อย่างไรก็ตาม การถวายทานที่เร็วกว่ามีความสัมพันธ์ต่อผลของกุศลกรรมได้ เพราะอรรถกถาแห่งธรรมบท กล่าวไว้ว่าถ้าจุฬาสฏกพราหมณ์ถวายผ้าเมื่อปฐมยามก็จะได้รับของ 7 อย่างๆละ 16 ถ้าถวายเมื่อมัชฌิมยามก็จะได้รับของ 7 อย่างๆละ 8 การถวายทานเร็วในกรณีนี้จึงมีความสัมพันธ์กับความมากมายของวัตถุที่จะได้รับ ซึ่งถ้าถวายเร็วจะมีประโยชน์ เพราะป้องกันไม่ให้จิตเสื่อมเสียจากบุญ กล่าวคือ ไม่มีอกุศลจิตเกิดขึ้นสลับคั่นกับกุศลจิตดังเช่นกรณีของพราหมณ์จุฬาสฏก

ผลของทานที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว คือภายใน 7 วันนี้เป็นผลที่เกิดจากเจตนาในขณะดวงที่ 1 จึงส่งผลในภพที่กระทำกรรมนั้น การเกิดขึ้นของขณะจิตดวงที่ 1 ไม่ได้หมายถึงการกระทำที่ตัดสินใจทำการสิ่งใดอย่างรวดเร็ว เพราะขณะเป็นเพียงจิตที่ทำหน้าที่เสพอารมณ์

¹⁶ธ.อ. 42/4-7.

กุศล อกุศล หรือบุญบาปที่จะต้องเกิดสืบทอดกันเจ็ดขณะแล้วดับลง¹⁷ การตัดสินใจเร็วหรือช้าก็ย่อมต้องมีขณะดวงที่ 1 เกิดขึ้นตามลักษณะของจิตตนิยามเสมอ การที่ขณะจิตอันเป็นกุศลหรืออกุศลจะเกิดขึ้นรวดเร็วหรือไม่จึงไม่ใช่เหตุแห่งการได้รับผลในระยะเวลาที่เร็วขึ้น เจตนาอันแรงกล้าและไทยธรรมอันบริสุทธิ์ รวมทั้งคุณสมบัติพิเศษแห่งผู้รับจึงจะทำให้ผลปรากฏได้อย่างรวดเร็วในปัจจุบันชาติ

3.1.1.2 อุปธิปกกทิสฐธัมมเวทนียกรรม

อุปธิปกกทิสฐธัมมเวทนียกรรม คือ กรรมที่จะทำให้ได้รับผลในปัจจุบันภพที่จะส่งผลให้ภายหลัง 7 วัน อรรถกถาแห่งมัชฌิมนิกาย อุปธิปิณณาสกได้แสดงไว้ว่า โอกาสที่จะให้ผลของกรรมชนิดนี้ คือ การทำกุศลหรืออกุศลกรรมไว้ในปฐมวัยและได้รับผลนั้นในปฐมวัย มัชฌิมวัย และปัจฉิมวัย หรือถ้าได้กระทำไว้ในมัชฌิมวัยก็จะส่งผลให้ได้รับในมัชฌิมวัยหรือปัจฉิมวัย หากกระทำกรรมนี้ในปัจฉิมวัยก็จะได้รับในปัจฉิมวัยนั่นเอง¹⁸ การอธิบายความเช่นนี้ทำให้ไม่สามารถยืนยันถึงการได้รับผลของท่านว่าหากทำก่อนย่อมได้รับผลก่อนเพราะขึ้นอยู่กับเหตุปัจจัยอื่น ๆ เช่น ความเสมอกันของกำลังเจตนา กรรมที่จะสนับสนุนหรือเบียดเบียน หากกำลังของเจตนาไม่เท่ากัน แม้ถวายทานในปฐมวัย อาจได้รับผลในปัจฉิมวัยเหมือนผู้ถวายทานในปัจฉิมวัยก็ได้ การที่จะให้เหตุปัจจัยของแต่ละบุคคลเสมอเหมือนกันหมด ย่อมเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ยาก เพราะสัตว์ทั้งหลายย่อมไม่มีใครสร้างอดีตเหตุมาเหมือนกันทุกประการ

เหตุปัจจัย 4 ประการที่ทำให้ทิสฐธัมมเวทนียกรรม ส่งผลในชาติปัจจุบันได้คือ

- 1) ไม่ถูกเบียดเบียนจากกรรมในฝ่ายตรงกันข้าม
- 2) ถ้าทำกุศลกรรมแล้วจะให้ส่งผลในชาตินี้ต้องประกอบด้วยสัมปatti 4 ซึ่งเป็นสิ่งที่ทำให้กรรมดีส่งผล และไม่เปิดช่องทางให้กรรมชั่วแสดงผล มีดังนี้

คติสัมปatti คือ การเกิดในสุคติภูมิ เป็นมนุษย์หรือเทวดา ไม่ได้เป็นสัตว์ดิรัจฉานหรือเป็นเปรตอสุรกายสัตว์นรก

กาลสัมปatti คือ การเกิดในสมัยผู้ปกครองเป็นสัมมาทิสฐิ คนมีจิตใจสูง อาหารการกินหาได้ง่าย

¹⁷ พระสัมมัชฌิตกะ ธัมมาจริยะ, ปรมัตถโชติกะ ปริจเฉทที่ 4 วิถีสังคหะและนามรูปวิถีนิจฉัยพร้อมด้วยภาพวิถี, พิมพ์ครั้งที่ 6, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ทิพย์วิสุทธิการพิมพ์, 2540), น. 29-21.

¹⁸ ม.อ. 22/27.

อุปนิสัยมัตติ คือ การเกิดมาไม่พิการมีอวัยวะครบถ้วนบริบูรณ์ ร่างกายงดงาม ผิวพรรณผ่องใส

ปโยคสัมปัตติ คือ การมีความเพียรชอบ พยายามทำในสิ่งที่ถูกต้องดีงาม

หากขาดสัมปัตติข้อใดข้อหนึ่ง กุศลกรรมที่เคยทำมาก็ถูกขัดขวางไม่ให้ส่งผล ดังปรากฏในอรรถกถาแห่งวิภังค์ ในเรื่องพระเจ้าที่ปราศที่มีพระเนตรบอดจึงไม่อาจรับราชสมบัติทั้งหมดในลังกาทวีปได้ ส่วนอกุศลกรรมที่ทำแล้วให้ผลในชาตินี้ก็ต่อประกอบด้วยวิปัตติ 4 อันเป็นฝ่ายตรงกันข้ามกับสัมปัตติ 4 ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว¹⁹

3) มีกำลังหนักแน่นในการกระทำ กล่าวคือ มีเจตนาแรงกล้าที่จะกระทำให้สำเร็จผลในการกระทำ

4) การกระทำนั้นได้กระทำต่อผู้มีคุณพิเศษ เช่น พระพุทธเจ้า พระอรหันต์ หรือพระอนาคามี²⁰

ด้วยเหตุนี้ อุปธิปักกทิสฐฐัมมเวทนียกรรมที่จะส่งผลในชาตินี้ได้นอกจากจะมีเจตนาแรงกล้าในการกระทำแล้วยังต้องประกอบไปด้วยปัจจัยอื่นๆ อีกด้วย เช่น คุณสมบัติพิเศษของผู้รับทานหรือไม่มีกรรมอื่นที่มีกำลังแรงกว่าขัดขวางการให้ผลเสียก่อน ดังตัวอย่างเช่น ผู้ทำทานครบตามคุณลักษณะพิเศษ 4 อย่างของอุปธิปักกทิสฐฐัมมเวทนียกรรมซึ่งจะส่งผลให้ร่ำรวยในภพนี้แต่บุคคลนั้นมีกรรมตัดรอนขัดขวางเสียก่อนทำให้ต้องสิ้นชีวิตก่อนได้รับผล เป็นต้น ทิสฐฐัมมเวทนียกรรมที่ไม่สามารถส่งผลในปัจจุบันภพจึงกลายเป็นอโหสิกรรมเพราะเจตนาในขณะดวงที่ 1 นั้นแม้มีกำลังแรงเพียงพอที่จะส่งผลในชาตินี้แต่ไม่มีกำลังมากเพียงพอที่จะส่งผลไปยังชาติอื่นได้ เพราะขาดอำนาจการเสพคุณแห่งอาเสวนปัจจัย

3.1.2 อุปปัชชเวทนียกรรม

อุปปัชชเวทนียกรรมเป็นกรรมที่ส่งผลให้ได้รับในภพที่ 2 หรือภพที่ติดต่อกับปัจจุบันภพ ได้แก่ เจตนาที่อยู่ในอกุศลขณะและมหากุศลขณะดวงที่ 7 ซึ่งจะส่งผลให้เกิดในชาติภพหน้า ถ้าหากไม่สามารถส่งผลให้เกิดในชาติหน้าได้ก็จะมีโอกาสให้ผลได้อีก เหตุที่เจตนาใน

¹⁹ อภ.วิ. 78/840/606-607. วิภังค. อ. 708-730.

²⁰ พระสังฆมณฑลสังฆคณาจารย์, ปริชเฉทที่ 5 เล่มที่ 2 กัมมจตุกกะและมรณุปัตติจตุกกะ, น. 44.

ชวณะดวงที่ 7 มีกำลังส่งไปนำเกิดในภพหน้าได้ เพราะเป็นชวณะจิตดวงสุดท้ายที่เกิดขึ้นในวิถีจึงได้รับอาเสวนปัจจัย คือ ความเสพคุ่นจากกรรมประเภทเดียวกันถึงหกครั้ง คือตั้งแต่ชวณะดวงที่ 1 ถึงดวงที่ 6 ชวณะดวงที่ 7 จึงมีกำลังมากกว่าดวงที่ 1 ที่ให้ผลได้เพียงในชาติปัจจุบัน แต่คัมภีร์ปรมัตถทีปนีแสดงไว้ว่าชวณะดวงที่ 5-7 นั้นเป็นชวณะลง²¹ ชวณะดวงที่ 7 จึงมีกำลังน้อยกว่าชวณะดวงที่ 2 ถึงดวงที่ 6 เพราะอยู่ในลำดับสุดท้ายของขอบเขตกำลังส่ง อาเสวนปัจจัยที่ได้รับจากชวณะดวงที่ 6 ก็มีกำลังอ่อนลงแล้วเช่นกัน อย่างไรก็ตาม ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคมหาฎีกาได้แสดงไว้ว่า เจตนาที่อยู่ในชวณะดวงที่ 7 นี้แม้มีกำลังอ่อนแต่ก็ประกอบด้วยอำนาจพิเศษในการส่งผลที่จะทำให้การงานสำเร็จลง จึงสามารถให้อัตภาพในชาติต่อไปได้²² อาจเป็นเพราะเจตนาในชวณะดวงนี้แม้มีกำลังส่งน้อยเพราะเป็นดวงสุดท้าย แต่ก็มีอาเสวนปัจจัยจึงทำให้กรรมที่เกิดขึ้นติดต่อกันมีกำลัง เพราะได้รับการเสพคุ่นจากกรรมประเภทเดียวกันถึงหกครั้ง

อุปัชชเวทนียกรรมมีทั้งฝ่ายกุศลและอกุศล สามารถแบ่งได้ 2 ประเภท คือ

1) อุปัชชเวทนียกรรมที่ส่งผลในชาติถัดไปอย่างแน่นอน ได้แก่ มหัคคตกุศล และอนันตริยกรรม 5 ซึ่งเป็นฝ่ายอกุศล รวมเรียกว่า คุรุกรรมหรือกรรมหนัก ดังปรากฏหลักฐานในอรรถกถาแห่งอังคุตตรนิกาย ติกนิบาต นิทานสูตร ว่า “อุปัชชเวทนียกรรมในฝ่ายที่เป็นกุศล พึงทราบด้วยสามารถแห่งสมาบัติ 8 ในฝ่ายที่เป็นอกุศล พึงทราบด้วยสามารถแห่งอนันตริยกรรม 5”²³ อย่างไรก็ตามคัมภีร์ปรมัตถทีปนี ได้รวมนิยตมิจฉาทิฎฐิ 3 เอาไว้ในฝ่ายอกุศลคุรุกรรมด้วย²⁴ นิยตมิจฉาทิฎฐิ 3 จึงนับเป็นอุปัชชเวทนียกรรมที่ส่งผลในชาติถัดไปอย่างแน่นอน

2) อุปัชชเวทนียกรรมที่อาจส่งผลในชาติถัดไปหรือไม่ก็ได้ เพราะชวณะเจตนาดวงที่ 7 ของการกระทำกรรมที่ไม่รุนแรงเท่าคุรุกรรมอาจไม่ส่งผลในชาติสืบต่อจากภพปัจจุบันภพได้ ถ้าหากการกระทำในชวณะเจตนาดวงที่ 2-6 ในชาติก่อนปัจจุบันภพส่งผลก่อน ชวณะเจตนาดวงที่ 7 ของการกระทำที่ไม่ใช่คุรุกรรมก็จะกลายเป็นโอสถิกรรม คือ ไม่สามารถส่งผลได้อีกต่อไป

ปัญหาเกี่ยวกับอุปัชชเวทนียกรรม คือ ประเด็นที่คนทั่วไปมักเข้าใจว่ากำลังของทิฎฐิธัมมเวทนียกรรมรุนแรงกว่าอุปัชชเวทนียกรรมเพราะให้ผลได้ทันตาเห็นในชาตินี้ แต่การ

²¹ พระอนุรุทธาจารย์และพระญาณธชะ, อภิธัมมัตถสังคหะและปรมัตถทีปนี, น. 382-384, 454-455.

²² พระธัมมपालมหาเถระ, ปรมัตถมัชชสา วิสุทธิมรรคมหาฎีกา ภาค 3, น. 421.

²³ อ.จ. อ. 34/123.

²⁴ พระอนุรุทธาจารย์และพระญาณธชะ, อภิธัมมัตถสังคหะและปรมัตถทีปนี, น. 448.

ให้ผลของอุปนิสัยเวทนียกรรมต้องใช้เวลาคอยาวนานจนกว่าจะสิ้นชีวิตจึงจะให้ผลในชาติหน้า ดังข้อความในวิทยานิพนธ์ฉบับหนึ่งกล่าวไว้ว่า อุปนิสัยเวทนียกรรม

มีผลเบากว่ากรรมข้อที่ 1 (ปฏิฐัมมเวทนียกรรม) จึงให้ผลแก่ผู้ทำกรรมหลังจากตายไปแล้วไปเกิดในชาติหน้า ทั้งนี้ก็เพราะว่ากรรมนี้เกิดในขณะเจตนาดวงที่ 7 ซึ่งเป็นเจตนาดวงสุดท้ายจึงมีกำลังจำกัด เป็นขณะจิตที่กำลังสิ้นสุดขณะวิถีหรือตกภวังค์²⁵

แต่จากการอธิบายข้างต้นเกี่ยวกับกำลังของขณะดวงที่ 1 และดวงที่ 7 แล้ว จะเห็นได้ชัดเจนว่าอุปนิสัยเวทนียกรรมซึ่งเกิดจากเจตนาในขณะดวงที่ 7 แม้เป็นขณะจิตดวงสุดท้ายในวิถี แต่ก็มีกำลังมากกว่าขณะดวงที่ 1 ด้วยอำนาจของอาเสวนปัจจัยซึ่งเป็น “ธรรมที่ช่วยอุปการะเพื่อให้ธรรมทั้งหลายที่เกิดติดต่อกันคล่องแคล่วและมีกำลัง โดยอรรถว่า เสพซ้ำ”²⁶ เมื่อขณะดวงที่ 1 ไม่มีอาเสวนปัจจัยประกอบ ปฏิฐัมมเวทนียกรรมที่เป็นขณะจิตขาขึ้นดวงแรกจึงไม่มีกำลังมากเท่าอุปนิสัยเวทนียกรรม และโดยสภาพความเป็นจริงแล้ว ปฏิฐัมมเวทนียกรรมให้ผลเพียงชาตินี้ซึ่งข้องเกี่ยวกับความเป็นอยู่ของบุคคลผู้กระทำความกรรมในช่วงชีวิตที่เหลือเท่านั้น เมื่อเขาสิ้นชีวิตผลก็สิ้นสุดลง แต่ผลจากอุปนิสัยเวทนียกรรมย่อมสามารถเปลี่ยนภาวะเปลี่ยนชีวิตของบุคคลนั้นตั้งแต่การนำเกิดไปจนถึงความเป็นอยู่ที่ดีหรือไม่ดีในชาติถัดไปทั้งชาติ เช่น การได้เกิดเป็นเทวดาหรือสัตว์นรก ดังปรากฏในเรื่องของพระเวททัตผู้ทำอนัตตริยกรรม 2 อย่าง คือ โลหิตุปบาท และสังฆเภท กรรมหนักที่ทำคือ การทำลายสงฆ์ให้แตกแยกกันมีโทษมากกว่าโลหิตุปบาท ขณะเจตนาดวงที่ 7 ของวิถีจิตที่เกิดขึ้นในการทำพระพุทธานุญญาให้หื้อโลหิตจึงเป็นอุปนิสัยเวทนียกรรมที่ไม่สามารถส่งผลในชาติถัดไปและจัดเป็นอโหสิกรรม กรรมหนักในการทำสังฆเภทที่ส่งผลในชาตินี้โดยการโดนธรณีสูบเป็นปฏิฐัมมเวทนียกรรมอันเกิดจากขณะเจตนาดวงที่ 1 ส่วนการเกิดในอเวจีมหานรก เป็นผลจากขณะดวงที่ 7 อันเป็นอุปนิสัยเวทนียกรรมชนิดที่ส่งผลอย่างแน่นอน กำลังของอุปนิสัยเวทนียกรรมจึงมากกว่าปฏิฐัมมเวทนียกรรม เพราะสามารถเปลี่ยนแปลงภาวะชีวิตจากมนุษย์ไปสู่สัตว์นรกและความทุกข์ที่ได้รับจากการถูกธรณีสูบยังมีช่วงเวลาสั้นและน้อยกว่าความทุกข์ทรมานที่ได้รับในอเวจีมหานรก คัมภีร์ปฐมตมัญชูลาจึง

²⁵ อัมพร หุตะสิทธิ์, “กรรม 12 และการให้ผล,” (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาไทยศึกษา สถาบันราชภัฏธนบุรี, 2546), น. 21. อ้างจากพระศรีวิสุทธิโสภณ (วิลาส ญาณวโร), กรรมที่ปณี ภาค 1 ตอน 2, (กรุงเทพมหานคร : เลียงเชียงจวงเจริญ, 2514), น. 528.

²⁶ อภิ.ป. 85/12/20.

เปรียบเทียบสภาพของทิวสุธัมมเวทนียกรรมเหมือนต้นไม้ที่ให้ได้เพียงดอกแต่อุปัชชเวทนียกรรมสามารถให้ได้ทั้งดอกและผลก็ด้วยเหตุดังกล่าวมาแล้ว

3.1.3 อุปราชเวทนียกรรม

อุปราชเวทนียกรรมหรือเรียกอีกชื่อได้ว่า อุปราชเวทนียกรรมเป็นกรรมที่ให้ผลในชาติอื่น ๆ ตั้งแต่ชาติที่ 3 ขึ้นไปหลังจากการกระทำกรรมนั้น ๆ ได้แก่ เจตนาในขณะจิตตั้งแต่ดวงที่ 2 ถึงดวงที่ 6 ซึ่งไม่สามารถให้ผลในชาตินี้หรือชาติหน้า แต่จะส่งผลในชาติต่อไป ทั้งในแง่ปฏิสนธิหรือการนำเกิดและปวัตติกาลหรือความเป็นไปในชาตินั้น ๆ กล่าวได้ว่าอุปราชเวทนียกรรมนี้ เมื่อมีโอกาสเมื่อใดก็ให้ผลได้เมื่อนั้น ดังปรากฏในอรรถกถาแห่ง อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต นิทานสูตรว่า

ก็ชวนเจตนา 5 ดวง ที่เกิดขึ้นในระหว่างแห่งชวนะ 2 ดวง (ชวนเจตนาดวงที่ 1 และชวนเจตนาดวงที่ 7) ชื่อว่า อุปราชเวทนียกรรม อุปราชเวทนียกรรมนั้น ได้โอกาสเมื่อใดในอนาคตกาล เมื่อนั้น จะให้ผลเมื่อความเป็นไปแห่งสังสารวัฏฏะยังมีอยู่ กรรมนั้นจะชื่อว่า เป็นอโหสิกรรมย่อมไม่มี²⁷

ดังนั้น ตราบใดที่สัตว์ทั้งหลายยังไม่ถึงซึ่งอนุปาติเสสนิพพาน กรรมนี้ก็ยังมีโอกาสให้ผล ไม่สามารถเป็นอโหสิกรรมได้ ไม่ว่าจะเป็นกรรมชนิดใด เมื่อยังไม่ส่งผลก็ย่อมส่งผลได้ในชาติสุดท้ายก่อนดับขันธปรินิพพาน ดังนั้น เจตนาในขณะจิตดวงที่ 2-6 นี้จึงยังคงส่งผลได้เรื่อยไปเมื่อมีโอกาส ไม่มีการหมดสภาพหรือหมดกำลัง เว้นไว้เสียแต่ได้ส่งผลในปฏิสนธิกาล หรือปวัตติกาลเสียแล้ว ก็ย่อมส่งผลได้เพียงครั้งเดียว ไม่สามารถส่งผลซ้ำอีก อุปราชเวทนียกรรมจึงไม่สูญหายไปถ้ายังไม่ได้ส่งผล แต่ถ้าส่งผลแล้วก็ย่อมไม่อาจส่งผลได้อีก อย่างไรก็ตาม ในการกระทำกรรมครั้งหนึ่งนั้น วิถีจิตย่อมเกิดขึ้นได้หลายร้อยหลายพันวิถี ชวนะเจตนาดวงที่ 2-6 จึงเกิดขึ้นนับครั้งไม่ถ้วน อุปราชเวทนียกรรมที่จะคอยโอกาสส่งผลจึงมีอยู่นับประมาณไม่ได้

กรรม 3 ประเภทดังที่ได้กล่าวมาแล้วนั้นกำหนดเวลาของการให้ผลในชาตินี้ ชาติถัดไปและชาติที่สามเป็นต้นไปจากเจตนาในขณะจิต 7 ดวงในวิถีซึ่งมีกำลังแรงมากน้อยต่างกันไป เจตนาในขณะดวงที่ 1 ที่มีกำลังน้อยที่สุดย่อมให้ผลในชาติปัจจุบัน ไม่สามารถส่งผลได้ในชาติอื่น เจตนาในขณะดวงที่ 7 ซึ่งมีกำลังมากกว่าดวงที่ 1 แต่น้อยกว่าดวงที่ 2-6 ย่อมส่งผลในชาติถัดไป ส่วนเจตนาในขณะดวงที่ 2-6 ซึ่งมีกำลังมากที่สุดจะส่งผลในชาติที่ 3 เป็นต้นไป

²⁷ อจ. อ. 34/123.

เปรียบเสมือนการใช้กำลังในการขว้างวัตถุ เมื่อผู้มีกำลังน้อยใช้แรงขว้างวัตถุออกไป วัตถุนั้นย่อมตกอยู่ในสถานที่ใกล้ตัว หากใช้แรงขว้างด้วยกำลังมากขึ้น วัตถุก็ย่อมตกลงในสถานที่ไกลกว่า ยิ่งใช้กำลังมากขึ้นเท่าไรก็ยิ่งสามารถขว้างวัตถุออกไปในสถานที่ไกลๆได้ กำลังของเจตนาที่อยู่ในขณะดวงที่ 1-7 จึงเปรียบเสมือนการใช้กำลังในการขว้างวัตถุนั้นเอง วัตถุจะตกกระทบ ณ จุดใด ก็ย่อมแล้วแต่กำลังของผู้ขว้าง เมื่อมีกำลังน้อย ผลก็ย่อมส่งเฉพาะในชาติปัจจุบัน หากมีกำลังมากขึ้น ผลย่อมส่งในภพถัดไป และเมื่อใช้กำลังมากที่สุด ผลก็ย่อมส่งกระทบไปในสังสารวัฏอันยาวไกลไม่มีที่สิ้นสุด การให้ผลของอุปัชชเวทนียกรรมซึ่งเกิดจากขณะเจตนาดวงที่ 7 จึงให้ผลก่อนขณะเจตนาดวงที่ 2-6 ในวิถีเดียวกัน เพราะขณะเจตนาดวงที่ 2-6 นี้มีกำลังมากเกินกว่าจะส่งผลในภพถัดไปได้ จึงต้องส่งผลในภพที่ 3 เป็นต้นไปจนกว่าจะถึงพระนิพพาน ขณะจิตดวงที่ 1-7 นั้น แม้จะมีความต่างกันในกำลังของเจตนา แต่ผลหรือวิบากที่เกิดจากกรรมในแต่ละครั้งย่อมไม่มีความแตกต่างกัน ดังตัวอย่างเช่นการกระทำอนันตริยกรรม คือ การฆ่ามารดาของพระมหาโมคคัลลานะ เจตนาในขณะดวงที่ 7 ที่เป็นอุปัชชเวทนียกรรมส่งผลให้ตกอเวจีมหานรกในชาติถัดไป เมื่อพ้นจากอเวจีมหานรก เจตนาในขณะดวงที่ 2-6 อันเป็นอุปราชเวทนียกรรมยังส่งผลให้ไปปฏิสนธิในนรกอีกนับร้อยชาติ²⁸ ซึ่งเป็นการส่งผลนับตั้งแต่ภพที่ 3 ที่ได้ทำกรรมนั้น จนเมื่อพระโมคคัลลานะบรรลุลุอรหัตผลแล้ว อุปราชเวทนียกรรมอันเนื่องด้วยการกระทำอนันตริกรรมนั้นยังส่งผลให้ท่านถูกเดียรฉัตรทุบตีจนกระดูกแตกและปรินิพพานในที่สุด

โดยนัยเดียวกัน ขณะวิถีที่เกิดขึ้นจากการกระทำกุศลกรรมด้วยสัมปทา 4 ก็ย่อมมีเจตนาในขณะดวงที่ 1-7 เหมือนกัน เจตนาในขณะที่ 1 ในวิถีดังกล่าวจึงสามารถส่งผลในภพปัจจุบันโดยความเป็นทิสฐัมมเวทนียกรรมได้ เจตนาในขณะดวงที่ 7 ก็สามารถส่งผลปฏิสนธิและปวัตติกาลในชาติต่อไปโดยความเป็นอุปัชชเวทนียกรรมได้และเจตนาในขณะที่ 2-6 ก็ย่อมส่งผลทั้งปฏิสนธิและปวัตติกาลในชาติที่ 3 หลังจากการกระทำนั้นได้เช่นกัน ดังมีตัวอย่างในอรรถกถาแห่งขุททกนิกาย อปทานกล่าวถึงธิดาของเศรษฐีผู้ได้ทำทานกับพระปัจเจกพุทธเจ้าผู้เพิ่งออกจากนิโรธสมาบัติ อานาจแห่งบุญได้ส่งผลในปัจจุบันภพ คือ นางผู้เคยเป็นที่เกลียดชังด้วยอำนาจของอกุศลกรรมที่ทำในชาติก่อนได้กลายเป็นที่รักที่ชอบใจของชนทั้งหลายและได้เสวย

²⁸เจตนาในขณะดวงที่ 2-6 นี้ต้องไม่เป็นวิถีเดียวกับเจตนาในขณะดวงที่ 7 ที่ให้ผลแล้วแต่เป็นกรรมชนิดเดียวกันเพราะการกระทำแต่ละครั้งย่อมมีวิถีจิตเกิดขึ้นหลายร้อยหลายพันวิถี

สุขอยู่จนสิ้นอายุขัย²⁹ เมื่ออำนาจแห่งบุญที่ได้กระทำส่งผลในปัจจุบันชาติ จึงสามารถวิเคราะห์ได้ว่านางสามารถได้เสวยสุขก็ด้วยอำนาจแห่งชวณะเจตนาดวงที่ 1 อันเป็นทิฐฐัมมเวทนียกรรมเมื่อนางสิ้นอายุขัยอำนาจแห่งชวณะเจตนาดวงที่ 2 อันเป็นอุปัชชเวทนียกรรมก็ส่งผลให้ไปเกิดเป็นมหาปทุมเทวบุตร เมื่อจุติจากเทวโลกก็ปฏิสนธิมาเป็นโอรสพระเจ้าพาราณสีด้วยอำนาจแห่งอุปราชเวทนียกรรมอันเป็นเจตนาในชวณะดวงที่ 2-6 แม้ในคัมภีร์ไม่ได้กล่าวว่า การปฏิสนธิในแต่ละภพของอดีตชาติเศษฐฐิเกิดขึ้นด้วยกรรมใด แต่ก็พอจะอนุมานได้ว่าการปฏิสนธิในแต่ละครั้งมีความเกี่ยวเนื่องกับกรรมที่ได้กระทำไว้ในชาติที่เป็นอดีตชาติ เพราะการปฏิสนธิและผลในปวัตติกาลที่เกิดขึ้นในแต่ละครั้งมีความเกี่ยวเนื่องกับความปรารถนาของนางเมื่อได้กระทำทานกับพระปัจเจกพุทธเจ้าพระองค์ก่อน

3.1.4 อโหสิกรรม

อโหสิกรรมเป็นกรรมที่ยังไม่ได้ให้ผล กรรมที่ไม่มีผล หรือเป็นกรรมที่จะไม่ให้เกิด ดังในคัมภีร์ปฏิสัมภิตามรรคแสดงไว้ว่า “ กรรมได้มีแล้ว วิบากแห่งกรรมไม่ได้มีแล้ว กรรมมีอยู่ วิบากแห่งกรรมไม่มี กรรมจักมีวิบากของกรรมจักไม่มี ”³⁰ อธิบายได้ว่า กรรมได้กระทำสำเร็จแล้ว แต่ผลของกรรมนั้นไม่มี กรรมสำเร็จแล้วแต่ผลของกรรมไม่ใช่กำลังเกิดอยู่ในปัจจุบัน กรรมสำเร็จแล้วแต่ผลของกรรมนั้นจะไม่เกิดในอนาคต

อโหสิกรรมจึงแยกได้เป็น 3 อย่าง คือ

1) กรรมที่ยังไม่ให้เกิด คือ กรรมที่ทำสำเร็จแล้วในอดีตและผลของกรรมก็ไม่ได้เกิดขึ้นในอดีต ได้แก่

ก. เจตนาที่อยู่ในชวณะดวงที่ 1 อันเป็นทิฐฐัมมเวทนียกรรมที่ได้กระทำไว้ในอดีตชาติเมื่อไม่ได้ส่งผลในอดีตชาติ จึงกลายเป็นอโหสิกรรม

ข. เจตนาที่อยู่ในชวณะดวงที่ 7 อันเป็นอุปัชชเวทนียกรรมที่ได้กระทำไว้แล้วในอดีตเมื่อมีอุปัชชเวทนียกรรมอื่นที่มีกำลังแรงกว่าให้ผลปฏิสนธิ อุปัชชเวทนียกรรมนอกเหนือจากนั้นย่อมกลายเป็นอโหสิกรรม ดังตัวอย่างของผู้ได้ฌานสมาบัติ 8 หากสิ้นชีวิตฌานที่ 8 อันมีกำลังสูงสุดต้องส่งผลปฏิสนธิ ชวณะเจตนาดวงที่ 7 ของฌานสมาบัติอื่น ๆ ในขั้นต้นจึงกลายเป็นอโหสิกรรมเพราะไม่มีโอกาสส่งผล หรือผู้ที่กระทำอนันตริยกรรม 5 อย่าง

²⁹อป.อ 70/307-313.

³⁰ช. ปฏิ. 69/523/416.

อนันตริยกรรมที่รุนแรงที่สุด คือ การทำสังฆเภทย่อมส่งผลให้ไปปฏิสนธิในภพหน้าเมื่อสิ้นชีวิต
ขณะเจตนาดวงที่ 7 ของอนันตริยกรรมอื่นย่อมกลายเป็นอโหสิกรรม

ค. เจตนาที่อยู่ในขณะดวงที่ 2-6 อันเป็นอุปปราปรีชเวทนียกรรมที่ได้กระทำไว้ใน
อดีตชาติเมื่อล่วงเลยเวลาที่จะส่งผลในอดีตก็ไม่สามารถส่งผลได้อีกต่อไป

2) กรรมที่ไม่มีผล คือ กรรมที่ทำสำเร็จแล้วในอดีต จะให้ผลในปัจจุบันภพแต่ไม่
สามารถส่งผลได้เพราะมีปัจจัยอื่นขวาง เมื่อล่วงเลยเวลาที่จะส่งผลจึงกลายเป็นอโหสิกรรม
อาจารย์บางท่านเชื่อว่า กรรมที่ไม่มีผลข้อนี้ หมายถึง “ การกระทำของพระอรหันต์ ซึ่งกระทำด้วย
จิตวิญญูอันไม่เป็นบุญเป็นบาป ฉะนั้นผลของกรรมจึงไม่มี... อโหสิกรรมชนิดนี้มีได้แต่เฉพาะ
พระอรหันต์ซึ่งมีสมาสพเท่านั้น ”³¹ อโหสิกรรมในที่นี้ อาจารย์บางท่านก็อ้างถึงความเห็นในคัมภีร์
อภิธัมมัตถฐูปที่ปกะของพม่าว่า การกระทำของพระอรหันต์ไม่ส่งผลเฉพาะการนำเกิดในภพใหม่
แต่ยังให้วิบากในปัจจุบันภพ มตินี้มีความขัดแย้งกับหลักฐานที่ปรากฏในคัมภีร์อภิธัมมมาวตาร ว่า

(จิต 18 ดวงของพระอรหันต์ คือ หลีตุปปาทจิต 1 มหาจิตวิญญูจิต 8 มหัคคต
จิตวิญญูจิต 9) ถึงความเป็นขณะโดยยังกิจ (มีการให้ทาน เป็นต้น) ให้สำเร็จ
ย่อมจะปราศจากผลเหมือนดอกไม้ในต้นไม้ที่มีรากขาดแล้วย่อมไม่เติบโตเป็นผล
ฉะนั้น³²

จิตวิญญูจิตจึงเป็นเพียงจิตที่เกิดขึ้นเพื่อกระทำกิจต่าง ๆ ให้สำเร็จลุล่วงไปได้ แต่ไม่มี
วิบากใดเกิดขึ้นจากจิตวิญญูจิตทั้งสิ้น นอกจากนี้ โดยสภาพของความเป็นอภัยกถกรรมแล้วจิตวิญญู
จิตของพระอรหันต์ควรเป็นอโหสิกรรม เพราะไม่มีการกระทำอันยังวิบากให้เกิดขึ้นตั้งแต่ต้น ย่อม
ไม่มีความเป็นกรรมซึ่งมีองค์กรรมเป็นอกุศลและกุศลเจตนา อรรถกถาแห่งวิภังค์อธิบาย กรรมที่
ไม่มีผลไว้ว่า

กรรมใดอันสังสมแล้วในอดีต ย่อมให้ผลในภพนี้ กรรมนั้นชื่อว่า ได้มีแล้วแต่ชื่อว่า
กัมมวิบาก ยังมีอยู่ กรรมใดย่อมถึงซึ่งความเป็นอวิบาก (คือไม่ให้ผล)... กรรมนั้นได้มีแล้ว ชื่อ
ว่ากัมมวิบากย่อมไม่มี³³

³¹ บุญมี เมธางกูร และบุษกร เมธางกูร, คู่มือการศึกษาพระอภิธัมมัตถฐูสังคหะ
ปริจเฉทที่ 5 ตอนที่ 2 วิถีมุตตสังคหวิภาค, (กรุงเทพมหานคร : เลียงเชียง, 2545), น. 71.

³² พระพุทธทศตเถระ, อภิธัมมาวตาร, แปลโดย พระคันธสาราภิวังศ์, พิมพ์ครั้งที่ 2,
(กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไทยรายวันการพิมพ์, 2549), น. 199.

³³ อภิ. วิ. 78/732.

กรรมที่ไม่มีผล จึงหมายถึง กรรมที่ได้กระทำในอดีต จะส่งผลในปัจจุบัน แต่ล่วงเลยเวลาจึงไม่ให้เกิด และ กรรมในอดีตที่ยังไม่ส่งผล จะส่งผลในปัจจุบันแต่ไม่ได้ส่งผล เพราะผู้กระทำกรรมบรรลุเป็นพระอรหันต์แล้วบริณีพพานไปในปัจจุบัน ดังปรากฏในอรรถกถา กรรมกถาว่า

ท่านถือเอาวิบากอันยังไม่ให้ผลแห่งกรรมอดีต อันล่วงเลยกาลแห่งวิบากแล้วและของผู้บริณีพพานในภพปัจจุบันนั่นเอง แล้วจึงกล่าวว่า “อโหสิ กมุ มํ นตุถิ กมุ วิ ปาโก” กรรมได้มีแล้ว วิบากแห่งกรรมไม่มีอยู่³⁴

3) กรรมที่จะไม่ให้เกิด คือ กรรมที่กระทำในอดีตซึ่งจะให้ผลในอนาคต แต่เลยเวลาส่งผล จึงหมดโอกาส ได้แก่ กรรมในอดีตที่จะให้ผลในอนาคตชาติอันไกลของพระอรหันต์ผู้จะบริณีพพานเสียก่อนในอนาคตอันใกล้นี้ ดังตัวอย่าง เช่น พระกุนทลเกสี เมื่อยังไม่ได้บรรพชา เคยใช้อุบายฆ่าสามีใจ อกุศลกรรมนี้สามารถนำเกิดในอบายได้ในอนาคตทั้งชาติหน้าและชาติถัดไปแต่เมื่อพระกุนทลเกสีบรรลุอรหันต์ผลเข้าสู่บริณีพพาน อกุศลกรรมที่ทำการซึ่งจะให้ผลในอนาคตก็ไม่สามารถให้ผลได้ กลายเป็นอโหสิกรรม

ชวณะเจตนาดวงที่ 7 อันเป็นอุปปีชชเวทนียกรรมของอกุศลกรรมในการทำปาณาติบาตอาจจัดเข้าเงื่อนไขของอโหสิกรรมข้อที่ 2 คือ เป็นกรรมที่ไม่มีผลได้ ถ้าหากกรรมนี้ไม่ส่งผลในปัจจุบันภพ คือ ไม่นำสัตว์ไปเกิด เพราะมีกรรมอื่นที่นำเกิด กรรมอื่นดังกล่าวอาจเป็นไปในฝ่ายบุญหรือฝ่ายบาปก็ได้ ถ้าเป็นฝ่ายอกุศลกรรมผู้กระทำกรรมต้องทำกรรมในฝ่ายบาปที่มีกำลังรุนแรงกว่า เช่น การทำสังฆเภท เมื่อกรรมที่ทำสังฆเภทนำเกิดในภพอื่น ชวณะเจตนาดวงที่ 7 อันเป็นอุปปีชชเวทนียกรรมของการทำปาณาติบาตก็กลายเป็นอโหสิกรรม ดังนั้น การกล่าวว่ากรรมบางชนิดเป็นอโหสิกรรมได้จึงไม่ได้หมายความว่า บุคคลผู้กระทำกรรมจะพ้นจากความทุกข์เดือดร้อนที่ตนพึงได้รับจากการกระทำนั้นได้ แต่อาจต้องรับผลกรรมที่หนักกว่าด้วยบาปชนิดอื่น และผลจากการกระทำบาปก็ไม่ได้สูญหายไปไหน เพราะยังมีชวณะเจตนาดวงที่ 2-6 คอยส่งผลอยู่

การกระทำอกุศลกรรมหนัก เช่น การฆ่าคนตายจึงไม่สามารถเป็นอโหสิกรรมได้ถ้าพิจารณาจากชวณะเจตนาดวงที่ 2-6 ที่เป็นอุปปีชชเวทนียกรรมซึ่งจะคอยโอกาสส่งผล อยู่ในสังสารวัฏที่สัตว์เวียนว่ายตายเกิด เว้นเสียแต่ผู้กระทำกรรมได้ดับขันธบริณีพพานไปเสียก่อนดังเช่นกรณีพระกุนทลเกสีอันจัดเข้าเงื่อนไขของอโหสิกรรมข้อ 3 คือ เป็นกรรมที่จะไม่ให้เกิด

³⁴ อม. อ. 69/418.

อย่างไรก็ตาม อโหสิกรรมเมื่อกล่าวโดยสรุปแล้วก็คือ กรรมที่ไม่ให้ผลเพราะเป็นเจตนาในขณะดวงที่ 1-7 อันเป็นปฏิฐัมมเวทนียกรรม อุปัชชเวทนียกรรม และอปราปริยเวทนียกรรมที่ล่วงเวลาของตนแล้วยังไม่ได้ส่งผล หรือไม่มีโอกาสให้ผลเพราะมีกรรมในประเภทเดียวกันให้ผลแล้ว หรือไม่ให้ผลเพราะไม่มีบุคคลผู้รับกรรมอีกแล้ว

3.2 การจำแนกตามลำดับความแรงในการให้ผล

กรรมที่จำแนกตามลำดับความแรงในการให้ผล แบ่งเป็น 4 ประเภท ได้แก่

- 1) ครุกรรม คือ กรรมที่มีกำลังแรงจึงให้ผลก่อนกรรมอื่น ๆ
- 2) อาสันนกรรม คือ กรรมที่ทำในขณะเวลาใกล้ตาย
- 3) อาจิณณกรรม คือ กรรมที่กระทำอยู่บ่อย ๆ
- 4) กฏัตตตากรม คือ กรรมที่ทำด้วยเจตนาอ่อน³⁵

การแบ่งกรรมตามลำดับความหนักเบาในการให้ผลนี้มุ่งอธิบายถึงกรรมชนิดที่มีกำลังแรงลดหลั่นกันมาซึ่งให้ผลในยามปฏิสนธิหรือการเกิดในภพหน้าเท่านั้น

3.2.1 ครุกรรม

ครุกรรมเป็นกรรมหนักที่กรรมอื่น ๆ ไม่มีกำลังเพียงพอที่จะปิดกั้นการให้ผลแห่งกรรมชนิดนี้ได้ จึงต้องส่งผลในชาติต่อไปอย่างแน่นอน ครุกรรมมีทั้งฝ่ายกุศลและฝ่ายอกุศล กรรมหนักในฝ่ายกุศลได้แก่ การเจริญสมถภาวนาจนได้ฌาน 8 แบ่งเป็นรูปฌาน 4 และอรุรูปฌาน 4 ในบรรดาฌาน 8 นี้ อรูปฌานขั้นสุดท้ายคือ เนวส์ัญญานาสัญญาตณฌานเป็นครุกรรมฝ่ายกุศลที่หนักกว่าฌานกุศลอื่น ดังนั้น หากฌานลาภีบุคคลผู้ได้สมาบัติ 8 ยังไม่เสียมจากฌานที่ได้เมื่อสิ้นชีวิตเนวส์ัญญานาสัญญาตณฌานกุศลจะเป็นกรรมที่ส่งผลนำเกิด ส่วนฌานกุศลอื่นที่เหลือได้แก่ รูปฌาน 4 และอรุรูปฌาน 3 ที่เหลือไม่สามารถส่งผลในเนวส์ัญญานาสัญญาตณภูมิและเมื่อต้องจุติจากเนวส์ัญญานาสัญญาตณภูมิแล้ว รูปฌาน 4 และอรุรูปฌาน 3 ที่เคยได้ในภพก่อนก็ไม่สามารถส่งผลนำเกิดให้เป็นพรหมในชั้นอื่น ๆ ได้อีก ฌานกุศลดังกล่าวจึง

³⁵ มหามกุฏราชวิทยาลัย, อภิธรรมมัตถสังคหบาลีและอภิธรรมมัตถวิภาวินีฎีกา, พิมพ์ครั้งที่ 6, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2539), น. 193.

กลายเป็นอโหสิกรรม กรรมที่สามารถวางกัณการให้ผลของกรรมได้ จึงเป็นกรรมประเภทเดียวกันแต่มีกำลังแรงกว่าดังตัวอย่างของกุศลกรรมที่ได้กล่าวมาแล้ว

อย่างไรก็ตาม หากมีบุคคลที่กระทำทั้งกุศลกรรมและอกุศลกรรม อกุศลกรรมย่อมเป็นกรรมส่งผลนำเกิด เพราะเมื่อใดที่กระทำความผิดบาปที่รุนแรง ฌานสมาบัติที่เคยได้ย่อมเสื่อมสูญจึงไม่สามารถส่งผลนำเกิดในภพภูมิของพรหมได้ อกุศลกรรมนั้น คัมภีร์ วิสุทธิมรรคและอภิธรรมัตถวิภาวินีฎีกาบอกเพียงว่าเป็น “กรรมมีมาตุฆาต เป็นต้น”³⁶ แต่ในคัมภีร์ ปรมัตถทีปนี อธิบายเพิ่มเติมว่าเป็นอนันตริยกรรม 5 และนียตมิชฉาทิฎฐี 3³⁷

อนันตริยกรรม 5 คือ

- 1) ปิตุฆาต (การฆ่าบิดา)
- 2) มาตุฆาต (การฆ่ามารดา)
- 3) อรหันตฆาต (การฆ่าพระอรหันต์)
- 4) โลहितุปบาท (การทำร้ายพระพุทธเจ้าจนห้อพระโลหิต)
- 5) สังฆเภท (การยุยงสงฆ์ให้แตกแยกกัน)

ในบรรดาปัญจอนันตริยกรรมนี้ การทำสังฆเภทถือว่าเป็นกรรมหนักที่สุด ดังนั้นหากมีบุคคลใดกระทำความหนักทั้ง 5 ประการ กรรมที่จะส่งผลในชาติถัดไปคือ กรรมที่เป็นสังฆเภท อกุศลกรรมอื่น ๆ แม้ไม่สามารถส่งผลนำเกิดในชาติที่ 2 เพราะมีกรรมที่หนักกว่าซึ่งส่งผลก่อนแล้ว แต่ก็อาจส่งผลได้ในชาติที่ 3 เป็นต้นไปทั้งในแง่การนำเกิดและผลหลังจากการเกิด อกุศลกรรมที่มีกำลังแรงกว่าจึงปิดกั้นการส่งผลของอกุศลกรรมอื่นเฉพาะในแง่การนำเกิดในภพหน้าเท่านั้น ไม่ได้ขัดขวางผลในปวัตติกาลและการนำเกิดในชาติที่ 3 เป็นต้นไป ต่างกับกุศลกรรมที่เมื่อกรรมหนักที่สุดส่งผลนำเกิดแล้วกุศลกรรมอื่นย่อมไม่สามารถส่งผลได้อีก ไม่ว่าจะเป็นการนำเกิดในชาติที่ 3 เป็นต้นไปหรือในปวัตติกาล

เมื่อกรรมเป็นกรรมที่ต้องนำเกิดอย่างแน่นอนในชาติถัดไป จึงกล่าวได้ว่า กรรมที่มีกำลังแรงที่สุดและส่งผลนำเกิดในชาติถัดไปเป็นอุปัชชเวทนียกรรมหรือเจตนาในขณะดวงที่ 7 ชนิดที่ต้องส่งผลอย่างแน่นอนไม่สามารถเป็นอโหสิกรรมได้ ส่วนเจตนาในขณะดวงที่ 7 ของกรรมอื่นที่มีกำลังเบาว่าย่อมกลายเป็นอโหสิกรรมได้ ดังตัวอย่างเช่นพระเทวทัตผู้กระทำกรรม 2 ประการ ได้แก่ โลहितุปบาทและสังฆเภท เมื่อสังฆเภทเป็นกรรมหนักกว่าโลहितุปบาท

³⁶ มหามกุฏราชวิทยาลัย, วิสุทธิมรรค แปล ภาค 3 ตอนจบ, พิมพ์ครั้งที่ 8, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543), น. 31.

³⁷ พระอนุชธูธาจารย์และพระญาณธชะ, อภิธรรมัตถสังคหะและปรมัตถทีปนี, น. 448.

กรรมที่ส่งผลนำไปให้พระเทวทัตเกิดในอเวจีมหานรกจึงเป็นเจตนาในขณะดวงที่ 7 ของการทำสังฆเภท เจตนาในขณะดวงที่ 7 ของการกระทำโลหิตุปบาทจึงเป็นอโหสิกรรม เพราะอุปัชฌายะนียกรรมสามารถส่งผลให้เกิดในชาติที่ 2 หลังการกระทำเท่านั้น เมื่อครุกรรมที่หนักกว่าซึ่งส่งผลในชาติถัดไปเสียแล้ว ครุกรรมอื่นที่เป็นเจตนาในขณะดวงที่ 7 จึงกลายเป็นอโหสิกรรม

อย่างไรก็ตาม อโหสิกรรมดังกล่าวย่อมไม่ครอบคลุมถึงอกุศลเจตนาในขณะจิตดวงที่ 2-6 อันจัดเป็นอุปราชนียกรรมซึ่งจะส่งผลให้เกิดได้ตั้งแต่ชาติที่ 3 หลังจากการกระทำกรรมนั้น ดังนั้น อกุศลครุกรรมที่ได้กระทำไว้ทั้งหมดจึงอาจส่งผลให้เกิดได้ในชาติที่ 3 เป็นต้นไปด้วย อำนาจของเจตนาในขณะจิตดวงที่ 2-6 ยกเว้นอุปราชนียกรรมที่อยู่ในวิถีเดียวกับอุปัชฌายะนียกรรมที่เคยส่งผลให้เกิดแล้ว นอกจากการส่งผลในปฏิสนธิกาล ขณะเจตนาดวงที่ 2-6 ยังสามารถส่งผลในปวัตติกาลอีกด้วย เช่น บุคคลผู้กระทำอนันตริยกรรมทั้ง 5 ประการ เมื่อปฏิสนธิในชาติที่ 3 หลังจากการกระทำกรรมหนักยังอาจได้รับความทุกข์ทรมานเดือดร้อนในการดำรงชีวิตอยู่ในภพภูมิที่ตนถือกำเนิดด้วยอำนาจของขณะเจตนาดวงที่ 2-6 ของอกุศลครุกรรมทั้งหมดที่ได้กระทำไปแล้วทั้งสิ้น จึงสามารถกล่าวได้ว่าหากบุคคลใดทำอกุศลครุกรรมหลายประการในชาติเดียวกัน แม้อกุศลครุกรรมอื่นไม่มีโอกาสส่งผลให้เกิดเพราะมีครุกรรมที่หนักกว่าซึ่งส่งผลเสียก่อน แต่อกุศลครุกรรมเหล่านั้นก็มีฐานะเป็นอุปถัมภ์กรรมได้ด้วยอำนาจของขณะเจตนาดวงที่ 2-6 และจะเป็นอโหสิกรรมได้เฉพาะเจตนาในขณะดวงที่ 7 ซึ่งหมดโอกาสส่งผลในชาติหน้าเท่านั้น

อกุศลครุกรรมที่มีการกล่าวถึงเฉพาะในคัมภีร์ชั้นหลัง ได้แก่ นียตมิจฉาทิฎฐิ 3 มี

1) นัตถิกิฎฐิ คือ ความเห็นผิดที่ไม่เชื่อในผลของการกระทำดีหรือชั่ว
2) อเหตุกิฎฐิ คือ ความเห็นที่กล่าวปฏิเสธว่าความเป็นไปต่าง ๆ ไม่เกิดมาจากเหตุใด ๆ ทั้งสิ้น

3) อกิริยทิฎฐิ คือ ความเห็นที่ปฏิเสธทั้งเหตุและผลโดยเชื่อว่าการกระทำต่าง ๆ เป็นเพียงการเกิดขึ้นเอง ไม่มีบุญหรือบาป³⁸

นียตมิจฉาทิฎฐิ 3 นี้ อาจารย์รุ่นหลังมีมติว่าเป็นครุกรรมซึ่งอาจมีที่มาจากคำอธิบาย คำ “มิจฉัตตะ” และ “นียตตะ” ในมิจฉัตตติกะที่ปรากฏในอรรถกถาแห่งธรรมสังคณีว่า “มิจฉัตตะ” คือ ความเห็นผิดในสิ่งที่คิดว่าจะนำประโยชน์สุขมาให้ เป็น “นียตตะ” เพราะความเห็นเหล่านั้นยอมให้ “วิบากในระหว่างการทำลายชั้นนี้โดยไม่มีระหว่างคั่น”³⁹ นอกจากนี้องค์ธรรมของ

³⁸ วรรณสิทธิ ไททยเสวี, คู่มือการศึกษาพระอภิธรรมมัตถสังคหะปริจเฉทที่ 5, น. 172.

³⁹ สังคณี.อ. 75/165.

มิจัตตนิยตะ ได้แก่ อนันตริยกรรมและนียตมิจฉาทิฏฐิ 3⁴⁰ ดังนั้น จึงมีมติปรากฏภายหลังว่า นียตมิจฉาทิฏฐิ 3 “เป็นความเห็นผิดที่มีสภาพส่งผลในนิรยภูมิแน่นอนในลำดับแห่งจิตโดยไม่มีระหว่างกัน”⁴¹ เนื่องจากการส่งผลนำเกิดในชาติถัดไปด้วยกรรมที่กระทำในภพนี้เป็นการให้ผลของอุปัชชเวทนียกรรมที่เป็นเจตนาในขณะจิตดวงที่ 7 เมื่อมีความเห็นผิดชนิดที่ส่งผลนำเกิดได้อย่างแน่นอนในชาติถัดไปโดยไม่มีกรรมอื่นเบียดบังได้ การส่งผลของนียตมิจฉาทิฏฐิ 3 จึงเกิดจากเจตนาในขณะจิตดวงที่ 7 ที่เป็นอุปัชชเวทนียกรรมชนิดที่ให้ผลแน่นอนในชาติหน้า

นียตมิจฉาทิฏฐิแม้เป็นเพียงความเชื่อซึ่งเป็นเพียงมโนกรรมแต่ความยึดมั่นถือมั่นที่เกิดขึ้นทำให้ความคิดนั้นไม่ใช่ความเชื่อธรรมดาสามัญที่อาจเปลี่ยนแปลงได้ เพราะเป็นความเชื่ออันประกอบด้วยทิฏฐิคิดสัมปยุตตจิตที่เกิดขึ้นในมโนทวารวิถีนี้ประมาณไม่ได้จนกลายเป็นมิจฉาสมาธิ การกล่าวว่ “ทิฐิตสัมปยุตตชวระวิถีที่มีการตัดสินใจแน่นอนในเนื้อความนั้น ๆ ว่าเป็นสิ่งที่ถูกต้องก็เกิดขึ้นเหมือนกับวิถีจิตของพระโยคีที่เจริญวิปัสสนากำลังเข้าสู่มรรควิถี”⁴² จึงเป็นการเปรียบเทียบให้เห็นว่าเมื่อบุคคลใดใช้สัมมาสมาธิเจริญวิปัสสนาเกิดปัญญาก้าวข้ามมรรควิถี ก็ย่อมบรรลุเป็นพระโสดาบันไม่ตกต่ำสู่อบายภูมิเปรียบเหมือนกับบุคคลที่มีความเห็นผิดจนเกิดมิจฉาสมาธิ เมื่อจิตยกสู่วิถี การตัดสินใจอารมณ์ทุกครั้งจึงเป็นไปในความเห็นผิดที่ไม่เชื่อบุญบาป ไม่เชื่อกรรมและผลของกรรม จึงเป็นเหตุให้เกิดในนรกได้อย่างแน่นอนในชาติถัดไปด้วยอำนาจของขณะเจตนาดวงที่ 7 ของความเชื่อมั่นอย่างยึดแน่นเช่นนี้ ดังนั้น มโนกรรมที่เป็นนียตมิจฉาทิฏฐิ จึงส่งผลนำเกิดในชาติถัดไปได้แน่นอน ดังคำอธิบายในคัมภีร์ปรมัตถมัญจุสา ว่า บุคคลที่เว้นขาดจากอกุศลกายกรรมเมื่อตายไปย่อมเข้าถึงทุกติภูมิได้ด้วยอำนาจของมิจฉาทิฏฐิที่ยึดไว้อย่างมั่นคงตอนใกล้ตาย⁴³

3.2.2 อาสังขกรรม

คัมภีร์วิสุทธิมรรคระบุว่า อาสังขกรรมเป็นกรรมที่ระลึกได้เมื่อใกล้ตาย จะส่งผลนำเกิดหากไม่มีอาจินณกรรมอันเป็นกรรมที่กระทำอยู่บ่อย ๆ⁴⁴ แต่คัมภีร์อภิธัมมัตถวินิยัติกา

⁴⁰ สังคณี.อ. 76/377.

⁴¹ พระสังฆมชิติกะ รัมมาจริยะ, ปรมัตถชิติกะ ปริจเฉทที่ 5 เล่ม 2 กัมมจตุกกะ และมรณุปัตติจตุกกะ, น. 141.

⁴² เรื่องเดียวกัน.

⁴³ พระธัมมपालมหาเถระ, ปรมัตถมัญจุสา วิสุทธิมคคมหาฎีกา ภาค 3, น. 423.

⁴⁴ พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, น. 970.

อธิบายไว้ว่าอาสันนกรรมเป็นกรรมที่กระทำหรือระลึกได้เมื่อใกล้ตาย จึงส่งผลนำเกิดก่อน อาจิณณกรรม เปรียบเหมือนโคแก่ด้อยกำลังอยู่ใกล้ประตูคอก เมื่อประตูเปิด โคแก่ย่อมสามารถออกจากคอกก่อนโคหนุ่มตัวอื่น ๆ ได้⁴⁵ ดังนั้น แม้อาจิณณกรรมเป็นกรรมที่ทำบ่อยและมีกำลังมากด้วยอำนาจของปกตูปนิสสยปัจจัยซึ่งเป็นการสั่งสมความคุ้นเคยในการกระทำนั้น ๆ แต่ก็ยังให้ผลหลังอาสันนกรรมที่เป็นกรรมมีกำลังน้อยกว่า การที่ฎีกาจารย์อธิบายความเช่นนี้อาจมีสาเหตุมาจากตัวอย่างการส่งผลของกรรมในพระสูตรหลายเรื่องดังจะได้กล่าวต่อไปนี้

1) ในกรณีอาสันนกรรมฝ่ายกุศล มีตัวอย่างในอรรถกถาแห่งอังคุตตรนิกาย ติกนิบาต ถึงชายผู้ทำปาณาติบาตด้วยการตกปลามาเป็นอาหารอยู่ทุกวันเป็นเวลา 50 ปี การกระทำเช่นนี้ย่อมถือว่าเป็นอาจิณณกรรมฝ่ายอกุศล แต่เมื่อเวลาใกล้ตายชายผู้นี้ได้รับไตรสรณคมณ์ก่อนสิ้นชีวิต ด้วยเหตุแห่งกุศลอาสันนกรรมที่ได้กระทำเมื่อใกล้ตาย จึงได้ไปเกิดในสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกา⁴⁶

นอกจากนี้ ยังมีตัวอย่างของพรานป่าผู้เป็นบิดาของพระโสณเถระผู้เป็นพระอรหันต์ ชายผู้นี้กระทำปาณาติบาตเพื่อเลี้ยงชีวิตมาจนแก่เฒ่าแล้วจึงได้บวชเป็นพระภิกษุเพราะไม่มีพลังกำลังหาเลี้ยงชีพอีกแล้ว เมื่อใกล้ตาย อาจิณณกรรมที่เคยกระทำไว้ส่งผลให้เกิดคตินิมิตในที่ที่ตนจะไปโดยบังเกิดเป็นนริยภูมิ พระเถระบุตรชายจึงจัดให้พระภิกษุบิดาได้ถวายดอกไม้ธูปเทียนบูชาคุณพระพุทธรูปเจ้า⁴⁷ ด้วยอาสันนกรรมอันเป็นกุศลนี้เองพระภิกษุชราจึงได้ไปปฏิสนธิในเทวภูมิในที่สุด

2) ในกรณีอาสันนกรรมฝ่ายอกุศลมีตัวอย่างของเฮอร์กปัตตะนาคราชผู้เคยเป็นพระภิกษุในสมัยพระพุทธรูปเจ้ากัศสปะ ท่านได้กระทำอาจิณณกรรมด้วยภาวนากุศลมาตลอด แต่เมื่อใกล้ตายจิตหวนระลึกถึงอาบัติเล็กน้อยที่ได้กระทำมา คือ การพรากของเขียว ได้แก่ ใบตะไคร่น้ำ ในขณะที่ท่านเดินทางมาบำเพ็ญภาวนากรรมฐานในป่าใหญ่และยังไม่ได้แสดงอาบัตินี้แก่ภิกษุใด⁴⁸ อำนาจอาสันนกรรมฝ่ายอกุศลนี้ทำให้ท่านต้องไปบังเกิดในทุคติภูมิ คือ เป็นพระยานาคซึ่งเป็นสัตว์ดิรัจฉาน

⁴⁵ มหามกุฏราชวิทยาลัย, อภิธัมมัตถสังคหบาลีและอภิธัมมัตถวินิฎฐิกา, น. 216-217.

⁴⁶ อ.จ. 34/127-128.

⁴⁷ พระสังฆมณฑลสังฆราช, ปริมาตถโชติกะ ปริจเฉทที่ 5 เล่ม 2 กัมมจตุกกะ และมรณุปปัตติจตุกกะ, น. 259.

⁴⁸ พ. ๕. 42/150/323.

นอกจากนี้ ยังมีตัวอย่างของพระนางมัลลิกาเทวีมเหสีของพระเจ้าปเสนทิโกศล ผู้มีจิตใจฝักใฝ่กับการทำกุศลทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาตลอด และยังคงเคยเป็นผู้จัดอสทิสทานอันเป็นทานยิ่งใหญ่ที่สุดที่พึงมีได้เพียงครั้งเดียวต่อพระพุทธเจ้าแต่ละพระองค์ กล่าวกันว่า ทุกวันพระนางประสงค์แต่จะทำกุศลให้ประณีตขึ้น ดียิ่งขึ้นกว่าครั้งที่แล้ว แม้เป็นผู้มีมโนกรรมโน้มเอียงไปทางกุศลถึงเช่นนี้ เมื่อพระนางใกล้ตาย ยังเกิดระลึกถึงอกุศลกรรมข้อมุสาวาทที่ได้กระทำต่อพระสวามี จึงต้องไปบังเกิดอยู่ในนรกถึง 7 วัน⁴⁹ ด้วยอำนาจของอาสังฆกรรมฝ่ายอกุศล

อาสังฆกรรมจึงมีลักษณะอยู่ 2 ประการคือ เป็นกรรมที่กระทำเมื่อใกล้ตาย หรือเป็นกรรมที่ระลึกได้เมื่อใกล้ตาย ถ้าหากเป็นกรรมที่กระทำในยามใกล้สิ้นชีวิตย่อมมีลักษณะเป็นอาสังฆกรรมที่เป็นการกระทำที่เกิดขึ้นใหม่ทางกาย วาจา หรือใจ ในขณะที่นั้น ดังตัวอย่างของชายผู้กระทำปาณาติบาตมาตลอดชีวิตแต่ได้ถวายดอกไม้ธูปเทียนบูชาคุณพระพุทธเจ้าก่อนสิ้นชีวิต ถ้าเป็นกรรมที่ระลึกได้เมื่อใกล้ตาย อาสังฆกรรมก็เป็นการหวนคิดถึงการกระทำที่เกิดขึ้นเพียงบางครั้งและไม่ได้ใส่ใจระลึกถึงอีก มาปรากฏก็ต่อเมื่อใกล้จะสิ้นชีวิตดังตัวอย่างของพระนางมัลลิกาเทวี ผู้สร้างแต่กุศลเป็นอาจิณและกระทำอกุศลกรรมด้วยการทำมุสาวาทต่อพระสวามีเพียงครั้งเดียว แต่เมื่อใกล้สิ้นชีวิต พระนางกลับระลึกถึงอกุศลที่ทำได้เช่นเดียวกันกับกรรมของพระยาเอกราชผู้เคยเป็นพระภิกษุบำเพ็ญสมณธรรมมาด้วยดีโดยตลอด แต่เมื่อใกล้สิ้นชีวิตกลับระลึกถึงอกุศลกรรมเล็กน้อยที่ลืมเลือนไปนานแล้ว อาสังฆกรรมจึงไม่มีความซ้ำซ้อนกับอาจิณกรรมในแง่นี้ เพราะอาจิณกรรมเป็นการกระทำที่ต้องทำหรือระลึกถึงอยู่บ่อย ๆ

3.2.3 อาจิณกรรม

คัมภีร์ปรหมัตถมัญจุสา ให้คำจำกัดความของอาจิณกรรมว่าเป็น “กรรมหนา” เพราะได้กระทำบ่อย ๆ จนเกิดความคุ้นชิน⁵⁰ เป็นไปได้ทั้งในฝ่ายกุศลหรืออกุศล ตัวอย่างของผู้ทำอาจิณกรรมในด้านอกุศลปรากฏอยู่ในอรรถกถาแห่งธรรมบท ดังเรื่องของนายจุนทสุกริกผู้ฆ่าหมูเพื่อกินและขายอยู่ตลอด 55 ปี เมื่อยามใกล้สิ้นชีวิต อาจิณกรรมที่สั่งสมมาทำให้เขาเกิดความเร่าร้อนทุกข์ทรมานมีอาการเหมือนหมูอยู่ 7 วันแล้วสิ้นชีวิต ไปเกิดในอเวจีมหานรก⁵¹ ก็ด้วย

⁴⁹ ฐ.อ. 42/166-168.

⁵⁰ พระอัมมपालมหาเถระ, ปรหมัตถมัญจุสา วิสุทธิมัคคมหาฎีกา ภาค 3, น. 421.

⁵¹ ฐ.อ. 40/170-173.

ผลแห่งการกระทำกรรมชั่วๆจนเกิดความคุ้นชิน มโนทวารวิถีในยามใกล้ตายจึงระลึกถึงการกระทำดังกล่าว อย่างไรก็ตาม กรรมที่เป็นบุญหรือบาปนี้ แม้ได้กระทำเพียงครั้งเดียวแต่ถ้าระลึกอยู่ถึงเสมอๆก็ย่อมนับเป็นอาจิณณกรรมได้ เพราะการระลึกถึงบุญหรือบาปที่ได้กระทำมาย่อมเป็นการเกิดขึ้นของมโนทวารวิถีที่มีเจตนาในขณะ 7 ดวงที่เป็นบุญหรือบาปเช่นเดียวกันกับการกระทำในครั้งนั้น อำนาจของเจตนาในขณะจิตทั้ง 7 ที่เกิดขึ้นนับครั้งไม่ถ้วนย่อมสามารถส่งผลได้ทั้งในปฏิสนธิกาลและปวัตติกาลดังได้กล่าวไว้แล้วใน “กรรมที่จำแนกตามเวลาที่ให้ผล” จึงกล่าวได้ว่า อาจิณณกรรมเป็นกรรมที่มีการเกิดขึ้นของวิถีจิตประเภทเดียวกันซ้ำๆจนกลายเป็นความคุ้นชินเมื่อใกล้จะตายอำนาจแห่งความเสพคุ้นจึงทำให้วิถีจิตชนิดนี้เกิดขึ้นก่อนมรณาสันนวิถีสันนวิถีสุดสุดท้ายก่อนสิ้นชีวิต การปฏิสนธิในภพใหม่จึงเป็นไปด้วยอำนาจของอาจิณณกรรมได้ดังนี้

การที่พระอรุณทวารจารย์ให้เหตุผลว่าอาจิณณกรรมเป็น “กรรมหนา” ที่ให้ผลก่อนอาสันนกรรม อาจเป็นเพราะเหตุว่าอาสันนกรรมนั้นเป็นสิ่งไม่แน่นอน หากบุคคลใดมีจิตโน้มเอียงไปทางการทำบาปอยู่เสมอ การที่คิดจะทำกุศลก่อนตายย่อมเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ยาก กรณีของอาสันนกรรมฝ่ายกุศลที่ส่งผลดังตัวอย่างที่ได้ยกมาก็เป็นเพราะมีผู้เข้าใจในเรื่องกรรมชักนำให้ได้กระทำกรรมดีในวาระสุดท้าย ส่วนการระลึกถึงกรรมอื่นที่เคยกระทำมาแต่ไม่เคยนึกถึงบ่อยก็ย่อมมีโอกาสเกิดได้น้อยกว่ากรรมที่กระทำบ่อย ๆ ดังนั้น อาจิณณกรรมที่ทำอยู่เสมอจึงมีโอกาสส่งผลในภพถัดไปได้มาก

อย่างไรก็ตาม การแสดงเรื่องกรรม 12 นี้เป็นไปตามนัยพระสูตรซึ่งไม่อาจกำหนดแน่นอนได้ว่าอาสันนกรรมหรืออาจิณณกรรมจะส่งผลก่อน อาจกล่าวได้เพียงว่า อาจิณณกรรมมีโอกาสเกิดและส่งผลได้ก่อนมากกว่าอาสันนกรรมเพราะเป็นความคุ้นเคยในการคิด การกระทำที่เกิดขึ้นบ่อย ๆ จึงเป็นปัจจัยให้ความคิด การกระทำชนิดเดิมเกิดขึ้นได้ง่าย แต่ถ้าอาสันนกรรมที่มีกำลังแรงกล้าเกิดขึ้นเมื่อใดก็ย่อมให้ผลได้ก่อน ดังตัวอย่างของผู้กระทำทุจริตมาชั่วชีวิตแต่สามารถไปปฏิสนธิในสวรรค์ได้เพราะกุศลมนกรรมซึ่งมีกำลังแรงกล้าที่เกิดขึ้นในยามใกล้สิ้นชีวิต

คัมภีร์ปรมัตถทีปนียังระบุไว้ว่า หาก “อาสันนกรรมถ้าไม่ยังใจให้ปีติยินดีหรือร่าเริง ก็มีกำลังน้อย ย่อมจะห้ามอาจิณณกรรมที่มีกำลังกว่าไม่ได้”⁵² ดังนั้น แม้ได้กระทำอาสันนกรรมก่อนสิ้นชีวิต หากการกระทำนั้นเป็นกุศลที่ไม่มีเจตนาแรงกล้าจนทำให้จิตใจมีความปลาบปล้ำยินดี อาจิณณกรรมที่เคยทำย่อมส่งผลก่อน คัมภีร์ปรมัตถทีปนีให้เหตุผลว่าพระอรุณทวารจารย์เรียงลำดับอาสันนกรรมไว้ก่อนอาจิณณกรรมเพราะเหตุที่เห็นว่าหากอาจิณณกรรมและ

⁵² พระอรุณทวารจารย์และพระญาณธชะ, อภิธรรมัตถสังคหะและปรมัตถทีปนี, น. 450.

อาสันนกรรมมีกำลังเสมอกัน อาสันนกรรมควรให้ผลก่อน⁵³ ดังเช่นกรณีของอุบาสกที่อมหาวาตกาลที่ทำภาวนากุศลมาถึง 30 ปี แต่เมื่อไม่บรรลুক่เกิดมิจฉาปฏิญฺฐิขึ้น เมื่อสิ้นชีวิตจึงไปเกิดเป็นลูกจระเข้⁵⁴ ก็ด้วยอำนาจของอาสันนกรรม

3.2.4 ฎัตตกรรม

ตามนัยแห่งคัมภีร์วิสุทธิมรรค ฎัตตกรรมเป็นกรรมที่ได้ความคุ้นเคยซึ่งชักนำไปสู่ปฏิสนธิเมื่อไม่มีกรรม 3 อย่างเบื้องต้น (ครุกรรม อาสันนกรรม อาจิณณกรรม)⁵⁵ หากตีความว่ากรรมที่ได้ความคุ้นเคยเป็นกรรมที่กระทำบ่อยครั้งซ้ำซ้อนกับอาจิณณกรรมที่ถูกจัดไว้ในลำดับที่ 2 หรือ 3 ในการให้ผล พระภิกษุจารย์จึงได้อธิบายเพิ่มเติมใน คัมภีร์ อภิธัมมัตถสังคหวิภาวินีฎีกา ว่า ฎัตตกรรม คือ กรรมสักว่าทำได้การเสพคุ้นแล้ว⁵⁶ การกล่าวว่าเป็น “กรรมสักว่าทำ” จึงทำให้ฎัตตกรรมมีความหมายถึงกรรมที่กระทำด้วยเจตนาอ่อน ไม่ได้ตั้งใจทำเต็มที่หรือทำไปโดยไม่มีเจตนาเช่นนั้นโดยตรง เช่น การที่เด็กซึ่งยังไม่รู้บาปบุญคุณโทษได้ตกบาตรตามผู้ใหญ่ เป็นการกระทำที่ทำได้ด้วยความไม่รู้ว่าดีหรือไม่ดี เป็นกุศลหรืออกุศลเมื่อทำเสร็จก็ไม่ได้ใส่ใจในการกระทำนั้นอีก กำลังของเจตนาในการกระทำจึงอ่อนเพราะไม่ได้ตั้งใจทำเต็มที่ แม้เจตนาไม่แรงกล้า ฎัตตกรรมก็ถือว่าเป็นการกระทำที่มีเจตนาอยู่ จึงสามารถส่งผลได้หากไม่มีกรรม 3 อย่างเบื้องต้นที่มีความแรงกล้ากว่า

นอกจากนี้ คัมภีร์ปรมัตถทีปนี ยังอธิบายเพิ่มเติมว่า ฎัตตกรรมเป็นอปรปริยายเวทนีย กรรม (กรรมให้ผลในภพที่ 3 เป็นต้นไป) ที่เคยทำไว้ในชาติก่อน⁵⁷ การระบุว่าฎัตตกรรมเป็นอปรปริยายเวทนียกรรมในชาติก่อนได้นี้สามารถใช้ในกรณีเด็กทารกที่เกิดในครรภ์ยังไม่ถึงกำหนดคลอดก็สิ้นชีวิตเสียก่อน เมื่อเป็นเด็กในครรภ์ย่อมไม่สามารถทำครุกรรม อาจิณณกรรม อาสันนกรรม หรือแม้แต่ฎัตตกรรมที่มีเจตนาอ่อนได้ กรรมที่ส่งผลให้เด็กนำเกิดในภพใหม่จึงต้องเป็นการกระทำในภพก่อนที่จะปฏิสนธิเป็นเด็กทารก ซึ่งเป็นเจตนาในขณะดวงที่ 2-6 ที่เป็นอปรปริยายเวทนียกรรม เพราะเมื่อปฏิสนธิเป็นเด็กทารก อุปปัชชเวทนียกรรมเป็นเจตนาใน

⁵³ เรื่องเดียวกัน, น. 453.

⁵⁴ อจ. อ. 34/129.

⁵⁵ พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, น. 970.

⁵⁶ มหามกุฏราชวิทยาลัย, อภิธัมมัตถสังคหบาลีและอภิธัมมัตถวิภาวินีฎีกา, น. 216.

⁵⁷ พระอนุรุทธาจารย์และพระญาณธชะ, อภิธัมมัตถสังคหะและปรมัตถทีปนี, น. 449.

ขณะดวงที่ 7 ในชาติที่แล้วซึ่งยังไม่ส่งผลออกมากลายเป็นอโหสิกรรมไปหมดแล้ว นอกจากนี้ อปราชัยเวทนียกรรมเป็นจิตที่มีอาเสวนปัจจัยหรือความเสพคุ่นในอารมณ์บ่อย ๆ คัมภีร์ชั้น อรรถกถาฎีกาต่างมีคำจำกัดความของกฏิตตากรรมนี้ว่าเป็น “กรรมที่ได้ความคุ่นเคย” หรือ “กรรมที่เสพคุ่น” ดังนั้น จึงมีความเป็นไปได้ที่กฏิตตากรรมจะเป็นอปราชัยเวทนียกรรมในชาติ ก่อนดังที่คัมภีร์ปรมัตถทีปนีระบุไว้ได้ เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้วกฏิตตากรรมแบ่งออกเป็น 2 ประเภท ได้ดังนี้

1) กฏิตตากรรมที่กระทำในชาตินี้ ส่งผลนำเกิดด้วยขณะเจตนาดวงที่ 7 จึงเป็น อุปัชชเวทนียกรรมเหมือนกรรมทั้ง 3 ในหมวดเดียวกันแต่มีความแตกต่างกันที่กำลังเจตนาของ กฏิตตากรรมอ่อน ไม่มีความแรงกล้าเหมือนกำลังเจตนาของครุกรรม อาสังนกรรมและ อาจิณณกรรม

2) กฏิตตากรรมที่เป็นอปราชัยเวทนียกรรมจากชาติก่อน ๆ จึงแตกต่างจากกรรม 3 อย่างแรกในหมวดเดียวกันที่เป็นอุปัชชเวทนียกรรม กฏิตตากรรมชนิดนี้อาจมีกำลังแรงหรือ อ่อนก็ได้สุดแล้วแต่เป็นกรรมชนิดใดในชาติก่อนที่ส่งผลนำเกิด ส่วนครุกรรม อาสังนกรรม อาจิณณกรรมต้องเป็นการกระทำที่มีเจตนาถ้อยคำเท่านั้น

กฏิตตากรรมจึงเป็นกรรมเล็กน้อยที่มีเจตนาอ่อนที่กระทำในภพนี้และส่งผลนำเกิดเมื่อ ไม่มีกรรม 3 อย่างแรกในหมวดเดียวกัน แต่อาจเป็นกรรมที่มีเจตนาแรงกล้าหรือไม่ก็ได้หากมี สภาพเป็นอปราชัยเวทนียกรรมที่ส่งผลนำเกิดดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

เนื่องจากกรรมในหมวดนี้เป็นกรรมที่จำแนกตามลำดับของการให้ผลหลังการสิ้นชีวิต กรรม 3 ประการแรก (ครุกรรม อาสังนกรรม อาจิณณกรรม) ที่กระทำในชาตินี้แล้วส่งผลนำเกิด ในชาติหน้าจึงจัดเป็นอุปัชชเวทนียกรรมเหมือนกัน ส่วนกฏิตตากรรมนั้นสามารถเป็นได้ทั้งการ ส่งผลนำเกิดจากอุปัชชเวทนียกรรมและอปราชัยเวทนียกรรม ความแตกต่างของกรรมทั้ง 4 ประเภท จึงเน้นหนักอยู่ที่ความหนักเบาของเจตนาที่จะซึ่งส่งผลนำเกิด ความแตกต่างที่ชัดเจน ของครุกรรมกับกรรมอื่น คือ เป็นการกระทำจากความตั้งใจอันแรงกล้าและถ้าเป็นฝ่ายอกุศลอัน เป็นการทำร้ายต่อผู้มีคุณ ในขณะที่เจตนาในอาจิณณกรรมนั้นมีกำลังเพราะการได้กระทำอยู่ บ่อยๆจึงเกิดความเคยชินย่ำอยู่ในกุศลหรืออกุศลนั้น ส่วนอาสังนกรรมเป็นการกระทำที่ไถลจะ สิ้นใจ ถ้ามีเจตนาที่มีกำลังมากพอวิจิตที่อยู่ใกล้มรณาสันนวิธิย่อมมีกำลังมากพอที่จะส่งผลนำ เกิดได้ หากการกระทำหรือการระลึกถึงกรรมที่เคยทำมีกำลังน้อย อาจิณณกรรมที่มีกำลัง มากกว่าย่อมชิงส่งผลก่อน ดังนั้น แม้ครุกรรม อาสังนกรรม อาจิณณกรรม ที่ส่งผลนำเกิดนี้ จัดเป็นอุปัชชเวทนียกรรมเหมือนกันแต่ก็ต่างกันด้วยกำลังของเจตนา สำหรับ กฏิตตากรรมนั้น

นอกจากจะต่างกันในด้านกำลังของเจตนาแล้วยังอาจมีความแตกต่างจากกรรมอื่นในหมวดเดียวกันด้วยความเป็นอุปสรรคหรือเป็นเหตุได้

กำลังของเจตนาจึงเป็นสิ่งสำคัญในการจำแนกความแตกต่างของกรรมหมวดนี้ แม้มีพฤติกรรมเหมือนกันแต่กำลังของเจตนาต่างกัน ย่อมสามารถแยกออกเป็นกรรมต่างประเภทกันได้ ดังตัวอย่างเช่น การอุปสมบท 7 วัน หากผู้บวชมีเจตนาแรงกล้ามีความเลื่อมใสศรัทธา ปิety ใน การบวชเมื่อสึกแล้วยังระลึกถึงด้วยความเป็นกุศลบ่อย ๆ เมื่อใกล้สิ้นชีวิต กรรมนี้ส่งผลให้เกิดย่อมจัดเป็นอาจิณณกรรม หากผู้บวชไม่ประสงค์จะบวชคิดเพียงทำตามประเพณีนิยม กำลังของเจตนาในการบวชจึงอ่อน หากไม่มีกรรมอื่นหนักกว่ากรรมนี้ส่งผลยามสิ้นชีวิต จัดว่าเป็นกฏัตตกรรม สำหรับการบวชในยามใกล้ตาย ถ้ามีกำลังแรงกล้ายอมให้ผลก่อนอาจิณณกรรมได้ เมื่อนำปฏิสนธิด้วยกรรมที่กระทำยามใกล้ตายนี้ยอมเรียกว่าอาสันนกรรม เงื่อนไขการจำแนกกรรมหมวดนี้จึงอยู่ที่การส่งผลที่เกิดที่จัดลำดับตามกำลังเจตนา ดังนั้น ถ้ากรรมใดไม่ส่งผลให้เกิดเสียแล้วย่อมไม่สามารถจำแนกกรรมตามความแรงของเจตนาเพราะขาดการนำเกิดซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญในการจัดลำดับ ดังเช่น การอุปสมบทด้วยเจตนาแรงกล้าหรือการฆ่าคน แต่กรรมนี้ไม่ส่งผลให้เกิดในยามสิ้นชีวิตเพราะผู้ตายระลึกถึงกรรมอื่นที่ประทับใจกว่า หรืออาจได้ทำกรรมอย่างอื่นในยามใกล้ตาย หรืออาจมีกรรมที่ส่งผลเสียก่อน การฆ่าคนหรือการอุปสมบทเมื่อไม่ส่งผลให้เกิดย่อมนำมาจัดลำดับตามความแรงของการให้ผลไม่ได้ เพราะไม่มีการให้ผลเสียแล้ว จึงกล่าวได้ว่า การจำแนกกรรมในหมวดนี้เป็นการระบุถึงกรรมหนักหรือเบาที่ส่งผลให้เกิดเท่านั้น หากไม่ส่งผลให้เกิดซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญในการจัดประเภทย่อมไม่จัดอยู่ในกรรมชนิดใดในหมวดที่ 2 ทั้งสิ้น

3.3 จำแนกกรรมตามหน้าที่ในการให้ผล

กรรมที่จำแนกตามหน้าที่ในการให้ผล แบ่งออกเป็น 4 ประเภท คือ

- 1) ชนกกรรม ทำหน้าที่ในการนำไปเกิดในภพภูมิต่าง ๆ
- 2) อุปถัมภกรรม ทำหน้าที่ช่วยสนับสนุนหรือซ้ำเติมต่อจากชนกกรรม
- 3) อุปปีฬิกกรรม ทำหน้าที่เบียดเบียนชนกกรรมและอุปถัมภกรรมให้แปรเปลี่ยนไป
- 4) อุปฆาตกรรม ทำหน้าที่ตัดรอนการให้ผลของชนกกรรมและอุปถัมภกรรมให้

ขาดสิ้นไป⁵⁸

⁵⁸ อจ. อ. 34/129-132.

3.3.1 ชนกกรรม

มีหน้าที่นำสัตว์ไปเกิด การส่งผลนำเกิดนี้เกิดขึ้นได้เพียงครั้งเดียวในภพชาติเดียวแล้วไม่สามารถส่งผลนำเกิดได้อีก กรรมชนิดนี้ได้แก่ เจตนาที่เป็นกุศลและอกุศลในขณะดวงที่ 7 ที่เป็นอุปัชชเวทนียกรรมหรือเจตนาดวงที่ 2 ถึง 6 ของอปราปรียเวทนียกรรมในวิถีจิตที่ยังไม่เคยส่งผลนำเกิด เพราะหากเป็นวิถีจิตที่มีขณะดวงที่ 7 หรือขณะดวงที่ 2-6 เคยส่งผลนำเกิดแล้ว วิถีนั้นจะไม่สามารถมีเจตนาในขณะจิตดวงไหนนำไปปฏิสนธิได้อีกต่อไป อย่างไรก็ตาม เมื่อเจตนาในขณะดวงที่ 7 ส่งผลในปฏิสนธิกาลแล้ว เจตนาในขณะดวงที่ 2 ถึง 6 ยังสามารถให้ผลในปวัตติกาลได้ คือ ให้ผลหลังจากเกิดได้อีกมากมายหลายชาติ แต่เมื่อส่งผลแล้วย่อมหมดกำลังลงเปิดโอกาสให้เจตนาในขณะวิถีอื่นมาส่งผลอีก ดังพระมหาโมคคัลลานะที่ได้ยกตัวอย่างมาแล้วข้างต้น หลังจากกระทำกรรม คือ การฆ่ามารดา ชนกกรรมที่นำเกิดในชาติถัดไปเป็นเจตนาในขณะดวงที่ 7 ซึ่งเป็นอุปัชชเวทนียกรรม วิถีจิตที่กรรมนี้ส่งผลนำเกิดแล้วย่อมไม่สามารถทำหน้าที่เป็นชนกกรรมได้ด้วยขณะเจตนาดวงที่ 2-6 ในวิถีเดียวกัน อย่างไรก็ตาม การกระทำกรรมในครั้งหนึ่ง ๆ ย่อมมีวิถีจิตชนิดเดียวกันเกิดขึ้นได้หลายวิถีนับประมาณไม่ได้ ดังนั้น เมื่อพ้นจากอเวจีมหานรก กรรมชนิดนี้ยังให้ผลปฏิสนธิเป็นชนกกรรมได้ แต่เกิดจากเจตนาในขณะดวงที่ 2-6 ดวงใดดวงหนึ่งของวิถีอื่นที่เป็นการกระทำมาตุฆาตเช่นเดียวกัน ดังตัวอย่างเช่น ในขณะที่ฆ่ามารดา หากมีวิถีจิตที่มีขณะเจตนาส่งผลนำเกิดได้ 20,000 วิถี วิถีจิตที่มีขณะเจตนาดวงที่ 7 ส่งผลในชาติถัดไปเป็นวิถีที่ 1 ขณะเจตนาดวงที่ 2-6 ในวิถีจิตที่ 1 ไม่สามารถส่งผลนำเกิดในชาติอื่นอีก แต่ขณะเจตนาดวงที่ 2-6 ในวิถีจิตที่ 2 ถึง 20,000 มีโอกาสส่งผลนำเกิดได้ตั้งแต่ชาติที่ 3 เป็นต้นไป ส่วนขณะเจตนาดวงที่ 7 ในวิถีที่ 2 ถึง 20,000 จัดเป็นอโหสิกรรม ด้วยเหตุนี้ การกล่าวว่ชนกกรรมนำเกิดได้เพียงครั้งเดียวสำหรับกรรมชนิดนั้นจึงเป็นการกล่าวเจาะจงเฉพาะอุปัชชเวทนียกรรมหรืออปราปรียเวทนียกรรมสำหรับวิถีที่ส่งผลนำเกิดเท่านั้น ไม่ได้ครอบคลุมถึงอปราปรียกรรมในวิถีอื่น ๆ สำหรับกรรมชนิดเดียวกัน

คัมภีร์อภิธรรมัตถสังคหวิภาวินีฎีกา ให้คำจำกัดความชนกกรรมว่าเป็นเจตนาที่เป็นกุศลและอกุศลที่ทำให้วิบากนามขันธ์และกัมมชรูปเกิดขึ้นทั้งในปฏิสนธิกาลและปวัตติกาล⁵⁹ กล่าวคือ เจตนาที่อยู่ในขณะที่ 2-7 อันเป็นกุศลและอกุศลนอกจากสามารถให้วิบาก คือ ปฏิสนธิจิตเกิดขึ้นแล้วยังทำให้กัมมชรูปหรือรูปร่างลักษณะของสัตว์เกิดขึ้นตามภพภูมิที่ตนนำเกิด

⁵⁹ พระอนุรุทธาจารย์และพระสุมังคลาจารย์, อภิธรรมัตถสังคหะและอภิธรรมัตถวิภาวินีฎีกา, ปริจเจทที่ 5 ชื่อวิถีมุตตสังคหวิภาคและอภิธรรมภาคผนวก, น. 35.

อีกด้วย นอกจากนี้ ยังทำหน้าที่ภวังค์รักษาภพชาติ คือ รักษาความเป็นบุคคลนั้นไว้สืบต่อไปจนถึงชีวิต ดังคัมภีร์อุภิมัตถสังคหะอธิบายไว้ว่า “ปฏิสนธิ ภวังค์ และจุติจิต เป็นจิตดวงเดียวกันนั่นเองและมีอารมณ์เป็นอย่างเดียวกัน ในภพเดียวกัน”⁶⁰ การกล่าวว่ปฏิสนธิและภวังค์เป็นจิตดวงเดียวกัน หมายถึง ถ้าปฏิสนธิจิตเป็นมหาวิบากดวงที่ 1 ภวังคจิตก็ย่อมเป็นมหาวิบากดวงที่ 1 ไปด้วย เพียงแต่เกิดต่างขณะกันไม่ใช่เป็นจิตดวงเดียวที่ปรากฏอยู่ตลอด ดังตัวอย่างเช่น นาย ก ได้ทำสังฆทานก่อนสิ้นชีวิตด้วยความยินดีเลื่อมใสศรัทธาในพุทธศาสนา ทั้งยังเชื่อกรรมและผลของกรรม ชวณะเจตนาดวงที่ 7 ที่เป็นมหากุศลญาณสัมปยุตต์จึงส่งผลให้ชนกกรรมมีปฏิสนธิจิตเป็นมหาวิบากญาณสัมปยุตต์เกิดขึ้น เมื่อจิตที่ทำหน้าที่นำเกิดคือปฏิสนธิจิตกับจิตที่ทำหน้าที่รักษาภพชาติ คือ ภวังคจิตต้องเหมือนกัน การรักษาความเป็นมนุษย์ของนาย ก จึงเป็นหน้าที่ของภวังคจิตที่เป็นมหาวิบากญาณสัมปยุตต์ซึ่งเป็นผลจากมหากุศลญาณสัมปยุตต์อันเป็นชนกกรรม จึงกล่าวได้ว่า จิตดวงใดทำหน้าที่นำเกิด จิตดวงนั้นย่อมทำหน้าที่รักษาภพชาติในความเป็นบุคคลนั้นจนกว่าจะสิ้นชีวิต ด้วยเหตุนี้ ชนกกรรมจึงเป็นกรรมที่ทำให้วิบากนามขันธ์เกิดขึ้นทั้งในปฏิสนธิกาลและปวัตติกาล รวมทั้งรักษากัมมชรูป กล่าวคือ เมื่อเกิดเป็นสัตว์ชนิดใดชนิดหนึ่งก็ต้องคงสภาพเช่นนั้นไปตลอดชีวิต ดังนั้น หน้าที่ของชนกกรรมมีอยู่ 2 ประการ คือ

1) ทำให้วิบากจิตและกัมมชรูปเกิดขึ้นในปฏิสนธิกาล ได้แก่ การเกิดขึ้นของปฏิสนธิจิตและรูปร่างหน้าตาของสัตว์ตามภพภูมินั้นๆถ้าเป็นชนกกรรมฝ่ายกุศลก็นำเกิดในสุคติภูมิ ถ้าเป็นฝ่ายอกุศลย่อมส่งผลนำเกิดในอบายภูมิ

2) ทำให้วิบากจิตและกัมมชรูปเกิดขึ้นในปวัตติกาล ได้แก่ ภวังคจิตที่รักษาความเป็นสัตว์นั้น ๆ และอวัยวะน้อยใหญ่อันเป็นเหตุแห่งการได้เห็น ได้ยิน เป็นต้น ที่ปรากฏอยู่ตั้งแต่เกิดจนถึงตาย

ส่วนการเห็น การได้ยิน หรือความสุขความทุกข์ที่ได้รับหลังจากเกิด ไม่ใช่ผลของชนกกรรมโดยตรง เป็นผลของกรรมอื่นที่เคยทำมา ดังพระพรหมโมลีกล่าวไว้ในกรรมที่ปณีว่า ชนกกรรมเป็นกรรมที่นำเกิดทำหน้าที่ให้วิบากและกัมมชรูปเกิดขึ้นในปฏิสนธิกาลและปวัตติกาลแล้วก็หมดหน้าที่ การจะอุปถัมภ์ค้ำชูหรือเบียดเบียนสัตว์อื่นเป็นหน้าที่ของกรรมอื่น⁶¹

⁶⁰ พระอนุรุทธาจารย์และพระญาณธชะ, อุภิมัตถสังคหะและปรมัตถที่ปณี, น. 59.

⁶¹ พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร ป.ธ.9), กรรมที่ปณี เล่ม 1, 2 เล่ม (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, 2538), น. 25-26.

3.3.2 อุปถัมภ์ภกกรรม

คัมภีร์อภิธรรมัตถวิภาวินีฎีกา อธิบายว่า อุปถัมภ์ภกกรรมเป็นกรรมที่เป็นกุศลและอกุศล แม้ไม่สามารถเพื่อจะให้วิบากเกิดได้เอง เป็นปัจจัยแก่กรรมอื่นในการยังวิบากให้เกิดขึ้นที่นานกว่า หรือเป็นปัจจัยแห่งความเป็นไปนานๆซึ่งสมควรแก่กรรมที่สามารถให้เกิด เพื่อไม่ให้ปัจจัยที่เป็นเหตุตรวนเกิดขึ้นและเพื่อให้ปัจจัยที่เป็นเครื่องพอกพูนเกิดขึ้นแห่งวิบากอันเป็นสุขและทุกข์⁶²

การที่อุปถัมภ์ภกกรรมไม่สามารถให้วิบากเกิดขึ้นเองได้ น่าจะเป็นการหมายถึงไม่สามารถให้ปฏิสนธิจิตและกัมมชรูปเกิดขึ้นได้เหมือนกับชนกกรรม แต่ผลของกรรมชนิดนี้ย่อมส่งได้ปวัตติกาล กล่าวคือ เมื่อชนกกรรมฝ่ายกุศลนำเกิดในสุคติภูมิ อุปถัมภ์ภกกรรมฝ่ายกุศลอาจส่งเสริมชนกกรรมด้วยการสร้างควมมีสุขภาพอนามัยดีให้เกิดขึ้นแก่บุคคลนั้นหรือเมื่อมีอกุศลกรรมมาเบียดเบียนให้มีโรคภัยไข้เจ็บ กุศลอุปถัมภ์ภกกรรมอาจส่งให้หายดีมารักษาได้ ชนกกรรมที่เป็นกุศลในอดีตก็มีโอกาสส่งผลได้สะดวก คือ สามารถรักษาภพชาติที่อยู่ในสุคติภูมินั้นให้อยู่ได้ยืนยาว บุคคลนั้นจึงมีโอกาสได้รับความสุขที่เนื่องมาจากกุศลชนกกรรมได้นาน อุปถัมภ์ภกกรรมฝ่ายอกุศลก็ย่อมเป็นไปโดยนัยเดียวกัน คือเกิดขึ้นเพื่อสนับสนุนอกุศลชนกกรรมให้สัตว์นั้นๆได้รับความทุกข์ได้บ่อยๆและยาวนาน ดังนั้น อุปถัมภ์ภกกรรมนี้จึงทำหน้าที่ส่งเสริมผลของกรรมชนิดเดียวกันกับตนเท่านั้น คือ ถ้าเป็นกุศลก็สนับสนุนวิบากฝ่ายกุศล ถ้าเป็นอกุศลก็อุดหนุนวิบากฝ่ายอกุศลให้ยืนยาวต่อไป อุปถัมภ์ภกกรรมจึงไม่ให้ผลนำเกิดแต่ส่งเสริมผลของกรรมที่นำเกิดแล้วในปวัตติกาล การกล่าวเช่นนี้เท่ากับอธิบายว่าอุปถัมภ์ภกกรรมสามารถให้ผลได้ด้วยตนเอง ซึ่งนักวิชาการบางท่านเห็นว่าขัดกับมติของคัมภีร์วิสุทธิมรรคซึ่งกล่าวไว้ดังนี้

กรรมที่มีชื่อว่าชนกกรรมเป็นทั้งกุศลทั้งอกุศล ชนกกรรมทำให้เกิดวิบากขั้นฐีในกามภพ ในรูปภพและในอรุภพทั้งในเวลาปฏิสนธิทั้งในเวลาทีวิบากขั้นฐีเป็นไป (ตั้งแต่เกิดจนตาย) ส่วนอุปถัมภ์ภกกรรมไม่สามารถให้เกิดวิบาก (ขั้นฐี) ได้ แต่เมื่อกรรมอื่นให้ปฏิสนธิแล้วจึงสนับสนุนสุขหรือทุกข์ที่เกิดขึ้นในวิบาก(ขั้นฐี) ซึ่งกรรมอื่นนำให้เกิดขึ้นให้เป็นไปตลอดกาล⁶³

คำว่า “วิบากขั้นฐี” ในที่นี้น่าจะหมายถึงปฏิสนธิจิต กัมมชรูปและภวังคจิตที่รักษาภพชาติอันเกิดจากชนกกรรม การกล่าวต่อถึงอุปถัมภ์ภกกรรมที่ทำให้วิบากขั้นฐีเกิดไม่ได้ จึง

⁶² พระอนุรุทธาจารย์และพระสุมังคลาจารย์, อภิธรรมัตถสังคหะและอภิธรรมัตถวิภาวินีฎีกา, ปริจเฉทที่ 5 ชื่อวิถีมุตตสังคหวิภาคและอภิธรรมภาคผนวก, น. 36.

⁶³ พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, น.976-971.

น่าจะหมายถึงทำให้วิบากและกัมมชรูปเกิดในยามปฏิสนธิเหมือนชนกกรรมไม่ได้นั่นเอง การกล่าวว่าคุณภกกรรมเป็นกรรมที่ส่งผลไม่ได้ในยามปฏิสนธิยังสามารถอธิบายได้ด้วยวิถีจิตที่ตั้งได้กล่าวมาแล้วเบื้องต้นว่า หากขณะเจตนาดวงที่ 7 ซึ่งเป็นอุปัทวเหตุเนี่ยกรรมส่งผลในยามปฏิสนธิแล้ว ขณะเจตนาดวงที่ 2-6 ในวิถีเดียวกันย่อมไม่มีโอกาสนำปฏิสนธิอีก แต่จะส่งผลในปวัตติกาลเท่านั้น เมื่อสัตว์ทั้งหลายได้เวียนว่ายตายเกิดในวัฏฏสงสารมานานนับไม่ถ้วน วิถีจิตที่มีขณะเจตนาดวงที่ 7 ส่งผลปฏิสนธิแล้วย่อมมีนับประมาณไม่ได้ ดังนั้น จึงน่าจะเป็นไปได้ที่อุปัทวกรรมจะเกิดจากขณะเจตนาดวงที่ 2-6 จากวิถีจิตที่เคยส่งผลนำเกิดแล้ว จึงไม่สามารถส่งผลนำเกิดได้อีก แต่จะส่งผลได้ในปวัตติกาล คือ ช่วยส่งเสริมชนกกรรมให้เป็นไปอยู่ได้นานนั่นเอง นอกจากนี้ คัมภีร์ปรมัตถทีปนี ยังมีคำอธิบายว่า

ข้อความใน คัมภีร์วิสุทธิมรรค ว่า “อุปัทวกรรมให้ผลไม่ได้” หมายถึงอุปัทวกรรมที่ยังไม่ได้โอกาสให้ผล เพราะเมื่อมีความพร้อมเพียงแห่งเหตุปัจจัยกรรมย่อมจะส่งผลแน่นอนในปวัตติกาล⁶⁴

ดังนั้น อุปัทวกรรมจึงเป็นกรรมที่ให้ผลได้ด้วยตนเอง แต่เป็นการให้ผลสนับสนุนชนกกรรมในปวัตติกาล การกล่าวว่าคุณภกกรรมเป็นกรรมที่ให้ผลไม่ได้น่าจะเป็นการหมายถึงการให้ผลนำเกิดไม่ได้เท่านั้น

3.3.3 อุปปีฬิกกรรม

คัมภีร์วิสุทธิมรรค ระบุว่า อุปปีฬิกกรรม “เมื่อกรรมอื่นให้ปฏิสนธิแล้วก็เข้าบีบคั้นเบียดเบียนสุขหรือทุกข์ที่เกิดขึ้นในวิบาก (ขันธ) ซึ่งกรรมอื่นทำให้เกิดขึ้น”⁶⁵ อุปปีฬิกกรรมจึงเป็นกรรมที่มีหน้าที่เบียดเบียนกรรมอื่นที่มีสภาพตรงกันข้ามกับตน คือเป็นกรรมคนละประเภทกับกรรมที่กำลังให้ผลอยู่ เช่น เมื่อกุศลกรรมกำลังให้ผล อกุศลกรรมก็คอยเบียดเบียนไม่ให้กุศลกรรมนั้นได้ผล หรือเมื่ออกุศลกรรมกำลังให้ผล กุศลกรรมก็ริดรอนไม่ยอมให้อกุศลกรรมให้ผล อุปปีฬิกกรรมจึงทำหน้าที่ตรงข้ามกับอุปัทวกรรมที่คอยสนับสนุนการให้ผลของชนกกรรม ดังเช่น บุคคลผู้มีกุศลชนกกรรมนำเกิดมาในตระกูลมั่งคั่งมีทรัพย์ มีกุศลอุปัทวกรรมส่งเสริมให้ได้รับผลดี ๆ หลายประการ เช่น มีการศึกษาดี ได้รับแต่อาภรณ์ที่ดีทั้งการเห็น การได้ยิน ได้รับความสะดวกสบายทุกประการ แต่เป็นผู้มีโรคภัยไข้เจ็บมากมายเพราะอุปปีฬิกกรรมฝ่าย

⁶⁴ พระอนุชทาจารย์และญาณธชะ, อภิธรรมัตถสังคหะและปรมัตถทีปนี, น. 441.

⁶⁵ พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, น.971.

อกุศลเข้าเบียดเบียนชนกรรมอันเป็นกุศลไม่ให้ผลได้อย่างสะดวกดังในคัมภีร์อภิธรรมัตถวิภาวินี ฎีกาอธิบายไว้ว่า “กรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่เป็นเหตุขัดขวางความเป็นไปนานๆแห่งวิบากอันกรรมอื่นให้เกิดโดยการขัดขวางเหตุแห่งพยาธิและความเป็นผู้มีธาตุ (คือธาตุ 4) สม่าเสมอเป็นต้น ชื่อว่าอุปปีฬิกกรรม”⁶⁶

การที่อุปปีฬิกกรรมไม่ใช่กรรมนำเกิด แต่เป็นกรรมที่เบียดเบียนกรรมอื่น ๆ ที่กำลังส่งผลอยู่ จึงกล่าวได้ว่า เจตนาในขณะดวงที่ 7 ของกรรมที่กระทำในชาติที่แล้ว (อุปปีฬชเวทนียกรรม) ไม่สามารถเป็นอุปปีฬิกกรรมได้ เพราะอุปปีฬชเวทนียกรรมเป็นกรรมที่ต้องส่งผลนำเกิดในชาติที่ 2 ถ้าหากอุปปีฬชเวทนียกรรมในวิถีใดไม่ส่งผลในชาติที่ 2 ย่อมต้องเป็นอโหสิกรรมคือหมดโอกาสส่งผล ดังนั้น อุปปีฬิกกรรมจึงน่าจะเกิดจากขณะเจตนาดวงที่ 2-6 ที่เป็นอุปปีฬชเวทนียกรรมนั่นเอง อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาในแง่การเบียดเบียนกรรมอื่นแล้ว ฎีกาอธิบายว่า เวทนียกรรมอันเป็นเจตนาในดวงที่ 1 ก็น่าจะทำหน้าที่เป็นอุปปีฬิกกรรมได้ด้วย ดังตัวอย่างของนายปุณณะผู้เคยเป็นบริวารของสุมนเศรษฐี แต่เมื่อได้ทำทานกับพระสารีบุตรผู้เพิ่งออกจากนิโรธสมบัติ ด้วยอำนาจของทานนั้นทองกองสูงเท่าต้นตาลกลายเป็นของเขา พระราชาจึงพระราชทานตำแหน่งเศรษฐีให้ชื่อว่า ธนเศรษฐี⁶⁷ การเป็นบริวารของผู้อื่นไม่เป็นไทแก่ตัวเองกล่าวได้ว่าเกิดจากอกุศลกรรมของนายปุณณะ แต่อกุศลกรรมนั้นก็ตั้งอยู่ได้ไม่นาน เพราะถูกกุศลที่ฎีกาอธิบายว่าเวทนียกรรมส่งผลเบียดเบียนจนทำให้นายปุณณะได้กลายเป็นเศรษฐีที่พระราชทานแต่งตั้งเป็นผู้มีอิสระและมีทรัพย์ ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า ขณะเจตนาดวงที่ 1 น่าจะทำหน้าที่เป็นอุปปีฬิกกรรมได้ด้วย เมื่อปริภักกที่ฎีกาอธิบายว่าเวทนียกรรม (กรรมที่ได้รับผลภายใน 7 วัน หลังจากการกระทำ) สามารถทำหน้าที่อุปปีฬิกกรรมได้ ปริภักกที่ฎีกาอธิบายว่าเวทนียกรรม (กรรมที่ทำให้ได้รับผลในปัจจุบันชาติที่จะส่งผลหลัง 7 วัน) ก็ย่อมทำหน้าที่อุปปีฬิกกรรมได้เช่นกัน เพราะต่างก็เป็นเจตนาในขณะดวงที่ 1 เหมือนกัน อย่างไรก็ตาม ฎีกาอธิบายว่า เวทนียกรรมนี้ถ้าเบียดเบียนกรรมอื่นที่ตรงกันข้ามย่อมทำหน้าที่อุปปีฬิกกรรม แต่ถ้าทำหน้าที่ส่งเสริมกรรมชนิดเดียวกันก็น่าจะทำหน้าที่อุปถัมภกกรรม เช่น บุคคลผู้อยู่ในฐานะดีมีความมั่งคั่งและยังทำกุศลกรรมอยู่บ่อยๆถ้าอำนาจของขณะเจตนาดวงที่ 1 ช่วยส่งเสริมให้บุคคลนั้นมีความสุขสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ก็กล่าวได้ว่า ฎีกาอธิบายว่าเวทนียกรรมที่เกิดขึ้นทำหน้าที่อุปถัมภกกรรม ด้วยเหตุนี้ ทั้งอุปถัมภกกรรมและอุปปีฬิกกรรมจึงเป็นกรรมที่เกิดจากการกระทำในอดีตชาติหรือปัจจุบันชาติก็ได้

⁶⁶ พระอนุรุทธาจารย์และพระสุมังคลาจารย์, อภิธรรมัตถสังคหะและอภิธรรมัตถวิภาวินี ฎีกา, ปริจเฉทที่ 5 ชื่อวิถีมุตตสังคหวิภาคและอภิธรรมภาคผนวก, น. 36.

⁶⁷ อง. อ. 33/131-134.

หากเกิดจากเจตนาในขณะดวงที่ 2-6 ก็เกิดจากการกระทำในอดีตชาติหากเกิดจากเจตนาในขณะดวงที่ 1 ก็เกิดจากการกระทำในปัจจุบันชาติ

3.3.4 อุปฆาตกรรม

อุปฆาตกรรมมีหน้าที่เข้าไปตัดรอนกรรมที่มีลักษณะตรงข้ามกับตนให้หมดสิ้นไปอย่างฉับพลัน จึงต่างจากอุปปีฬิกรรมที่เข้าไปบริตรอนกรรมที่มีลักษณะตรงกันข้ามกับตนอย่างช้า ๆ คัมภีร์วิสุทธิมรรค อธิบายว่า “อุปฆาตกรรมไม่ว่าตนเองจะเป็นกุศลหรืออกุศลก็ตาม คอยตัดรอนกรรมอื่นที่มีกำลังด้อยกว่า ห้ามปรามผลของกรรมนั้นไว้ แล้วทำโอกาสให้แก่ผลของตน”⁶⁸ อุปฆาตกรรมจึงเป็นกรรมที่ทำหน้าที่ตัดกรรมที่มีกำลังอ่อนกว่าตนให้ตกไปแล้วตนเองให้ผลแทน ถ้าอุปฆาตกรรมเป็นกุศลก็ทำหน้าที่ตัดอกุศลกรรมหรือกุศลที่มีกำลังด้อยกว่าตนแล้วให้ผลอย่างอื่นแทน เช่น ในกรณีของพระองค์ผู้เคยฆ่ามนุษย์มาเป็นจำนวนมากก่อนออกบวชในพระพุทธศาสนา อกุศลกรรมที่ทำไว้เป็นอาจิณณกรรมนี้รอเวลาให้ผลที่จะส่งผลนำเกิดในนรก แต่เมื่อได้พบพระพุทธเจ้า ได้บรรพชาและเจริญวิปัสสนากรรมฐานจนบรรลุเป็นพระอรหันต์ มัคคกุศลที่มีกำลังย่อมตัดรอนอกุศลกรรมทั้งหมดที่ได้กระทำมาทำให้ไม่สามารถส่งผลนำเกิดในชาติใดได้อีก เพราะพระอรหันต์เป็นผู้ที่ไม่ต้องเกิดอีกแล้ว กรณีเช่นนี้เป็นการยกตัวอย่างกุศลอุปฆาตกรรมตัดรอนอกุศลกรรม ส่วนในกรณีกุศลอุปฆาตกรรมตัดรอนอกุศลกรรม ได้แก่ การที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งได้กระทำกุศลกรรมหลายประการ เช่น การให้ทาน รักษาศีล แต่ถ้าเจริญภาวนาจนได้ฌาน ก็ย่อมเป็นครุกรรมที่นำไปเกิดในภพภูมิของพรหม กุศลกรรมที่ด้อยกำลังกว่าที่เคยกระทำมาในอดีตที่จะนำเกิดในภพต่อไปจึงถูกตัดรอนให้เป็นอโหสิกรรม ไม่สามารถให้ผลได้ ฉะนั้นจึงได้ชื่อว่าเป็นอุปฆาตกรรมเพราะเข้าไปตัดรอนวิบากของกรรมที่มีกำลังด้อยกว่าแล้วจึงส่งผลเสียเอง

ส่วนอุปฆาตกรรมที่เป็นอกุศลซึ่งตัดกุศลกรรมหรืออกุศลกรรมที่มีกำลังอ่อนกว่ามีตัวอย่างในกรณีของพระเจ้าอชาตศัตรูผู้ทรงเลื่อมใสในพระรัตนตรัยและบำเพ็ญกุศลในพระพุทธศาสนามามาก จนพระพุทธเจ้ายังตรัสไว้ว่า พระเจ้าอชาตศัตรูมีอุปนิสัยพร้อมที่จะบรรลุมรรคผลได้เพราะเป็นติเหตุบุคคลผู้เกิดด้วยเหตุ 3 มี อโลภะ อโทสะ ปัญญา จึงสามารถบรรลุธรรมได้ แต่เนื่องจากเคยกระทำอนันตริยกรรม คือ ปิตุฆาต ซึ่งมีกำลังมากจึงปิดกั้นการ

⁶⁸พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, น. 971.

บรรลุมรรคผล⁶⁹ ด้วยเหตุนี้ อนันตริยกรรมจึงเป็นตัวอย่างที่ดีของอกุศลอุปมาตกรรมที่ตัดรอนผลของกุศลที่ควรเกิดขึ้นได้และยังตัดรอนผลของอกุศลกรรมอื่นๆที่เคยทำมาซึ่งมีกำลังน้อยกว่าอนันตริยกรรม

แม้การยกตัวอย่างของอุปมาตกรรมดังที่กล่าวมาแล้วนี้จะนำไปในกรณีของปัจจุบันภพ คือ กรรมที่กระทำในภพนี้ตัดรอนกรรมอื่นที่กำลังส่งผลอยู่ แต่อุปมาตกรรมสามารถเกิดจากกุศลหรืออกุศลกรรมที่เคยทำมาในอดีตชาติได้เช่นกัน ดังตัวอย่างของพระนางสามาวดีผู้เคยใช้ไฟเผาพระปัจเจกพุทธเจ้าในอดีต เมื่อพ้นจากการรับผลในอบายภูมิแล้ว พระนางได้เกิดในมนุษยภูมิเป็นมเหสีของกษัตริย์และได้บรรลุมรรคเป็นพระโสดาบันบุคคลเมื่อได้ฟังธรรม อกุศลกรรมที่เคยเผาพระปัจเจกพุทธเจ้ายังตามมาส่งผลโดยการทำให้พระนางถูกไฟเผาสิ้นชีวิตในชาตินั้น อกุศลกรรมที่เคยกระทำมาในอดีตชาติจึงเป็นอุปมาตกรรมที่ตัดรอนกุศลชกกรรมของพระนางให้หมดสิ้นอย่างฉับพลัน อุปมาตกรรมจึงเป็นกุศลหรืออกุศลกรรมที่กระทำในภพปัจจุบันหรือในอดีตชาติแล้วมาตัดรอนกรรมอื่นที่มีกำลังอ่อนกว่าและส่งผลอยู่ในขณะนั้นให้หมดไปในที่สุด

เป็นที่น่าสังเกตว่า ทั้งชกกรรมและอุปมาตกรรมต่างก็เป็นกรรมที่สามารถทำให้วิบากของตนเกิดขึ้น แต่ชกกรรมนำเกิดเพียงอย่างเดียว ไม่ได้เข้าไปตัดรอนวิบากของกรรมอื่น เช่นอุปมาตกรรม แม้บางครั้งอุปมาตกรรมไม่ได้ให้ผลเกี่ยวกับการปฏิสนธิแทน แต่ก็ยังจัดเป็นกรรมชนิดนี้ เพราะมีการเข้าไปตัดรอนวิบากของกรรมอื่นโดยตรง

กรรม 12 ดังกล่าวมาแล้วนี้มีการจำแนกตามความสัมพันธ์กับการให้ผลทั้งในด้านเวลา หน้าที่ และลำดับความแรง กรรมชนิดหนึ่งในหมวดที่ 1 จึงอาจเป็นกรรมชนิดเดียวกันในหมวดอื่นได้ เช่น คุกรกรรมที่มีลำดับความแรงมากที่สุดต้องส่งผลนำเกิดในชาติหน้าอย่างแน่นอนและเกิดจากชวณะเจตนาดวงที่ 7 ในวิถิจิต จึงเป็นอุปัชชเวทนียกรรมและยังถือเป็นชกกรรมอีกด้วย ทิฐฐัมมเวทนียกรรมมีลักษณะในการส่งเสริมหรือเบียดเบียนกรรมอื่นที่ตรงข้ามกันกับตนจึงมีหน้าที่เป็นอุปถัมภกรรมหรืออุปปีฬกรรมตามสมควรแก่กรณี อุปราวปริยเวทนียกรรมสามารถส่งผลนำเกิด ส่งเสริม เบียดเบียน และตัดรอนกรรมอื่นจึงมีหน้าที่เป็นได้ทั้งชกกรรม อุปถัมภกรรม อุปปีฬกรรม และอุปมาตกรรมรวมทั้งเป็นกัตตตกรรมได้ด้วยหากเป็นการนำเกิดในภพที่ 3 เป็นต้นไปหลังจากการทำกรรมนั้น การที่กรรมดังกล่าวจะทำหน้าที่โดยอ้อมขึ้นอยู่กับเหตุปัจจัยของแต่ละบุคคลซึ่งมีเพียงพระสัพพัญญุตญาณของพระพุทธเจ้าเท่านั้นที่สามารถมองเห็นเหตุผลความเป็นไปของกรรมอย่างถ่องแท้ อย่างไรก็ตาม กรรมนิยามเป็นกระบวนการให้ผลของ

⁶⁹ที่. อ. 11/341-496.

กรรมที่เกิดขึ้นบนจิตตนิยาม ซึ่งเป็นกฎธรรมชาติในกระบวนการทำงานของจิต ความสัมพันธ์ดังกล่าวมีสภาพเป็นนามธรรมและเป็นสภาวะสัจจะแต่ชาวพุทธโดยทั่วไปมักเข้าใจกระบวนการให้ผลของกรรมในแง่บุคคลอันเป็นสมมุติสัจจะ ซึ่งอาจทำให้ความเข้าใจในหลักพุทธศาสนาบางประการคลาดเคลื่อนได้ งานวิจัยในบทต่อไปจึงจะอภิปรายปัญหาความเข้าใจเกี่ยวกับความรับผิดชอบของปัจเจกบุคคลต่อผลของกรรม